

...З жінками і з дітьми —
Вони прийшли
і стали на машину.

І з дня на день
життя своє несли
Крізь хворий сон,
Крізь непосильну працю,
Щоб для машин
зростали корпуси,
Щоб на Вол-стріт
ще кращали
палаці!

.....
Там, десь далеко
розкоші Вол-стріт —
А тут в грудях і біль
і гнів закуті!
— Ми не собаки!!!
— Ми самі — майстрі!
І на машини
кидалися з люттю.
І помста
насолодою текла
По м'язах виснажених
голодом
і горем...

... Металь брентів
під зливою проклять,
Машин скалчених
лягли
крицеві гори...
Заліза зойк
не розтрошив керма
В руках неситих хазяїв
з Вол-Стріт,
і
вранці Лондоном
через глейкий туман
на шибеницю
вели лудитів...

●
Знов тисячі життя своє несли,
Крізь хворий сон,
Крізь непосильну працю,
Щоб ще міцніш росли
заводів корпуси,
Ще безсоромніш
білили палаці.

●
Застигла кров
мільйонів кіловат
І домен кістяки
вп'ялися

мертво в небо.
Не схилиться
над кресленням
ні Ватт,
ні Едісон
ніхто.
— Вже їх не треба!

Все менш на Темзі
бруд з нафтових плям.
Дзюрчить вода
в мертвотних штольнях
руден.

І тільки
безпорадний зойк реклям
Благає покупців,
яких нема
й не буде!

А ті, що піднесли
тебе, як прапор,
Ватте,—

У них —
вмирає пульс,
І поруч — смерть стоїть,
і кидають вони
мільйонні чеки
в ватер,
і проклинають
креслення
твої!

І проклинають
день той
і годину
(Банкір,
рантьє
і бавовняний крез),

Коли прийшла у світ
твоя машина.

Це тиї —
що раніш
кричали про прогрес!
Встань, Ватте!
Із підмурків зійди,
Ньютоне!

Дивіться!

„у владичиді індустрії і моря“
в багатті з кораблів,
з підпалених авто
кривавиться іржа
попсованих
моторів!

Гарматним гульбищем
крізь безробітний день —
(готують варвари нові іприти)!
— Руїнами машин
і трупами людей
на власний похорон
останні йдуть лудити!

Травень 1932 р.
Харків

Засмагли

машиністи
й шахтарі

В новій
країні рад
з машин
іржу зітруть.

І
Культури й техніки
небачений ще зріст,
Небачений ще темп
доб'є
останніх
трутнів.

П Е Т Р О Р О М Е Н *

(Роман)

ХІ

ТИМІШ Ромен нерухомо сидів біля столу. Голова йому лежала на одкосі міцної руки, яскраво срібнилася, важко схилившись під натугою думок та довгої праці. На густих порізах обличчя, покладених літами й подіями ясне світло електрики уклало товсті лінії тіні і на стіні висікло різкий барельєф Тимошевого профіля. Тінь барельєфа ще різче підкреслювала правильні риси Роменового обличчя, їхню загостреність, суворість. Але настроїй старому був зовсім протилежний. Тиміш Ромен думав про своїх синів. Допис у газету, може, випадковий і, на перший погляд, зовсім незначний, збудив у Роменовій пам'яті важке почуття втрати двох старших синів. Старий їх навмисне обходив, боявся цих спогадів, уникав. Згадки про синів душили його тугою. Туга зростала до розпоча, коли їх згадувано так, що його болі бачив хто сторонній. Кожний нагад втрати синів завдавав старому важких хвилювань. Тиміш Ромен часто вертав думками до синів. Але мовчазний і хмурий він виносив ці болі мовчки, всотував їх сам, ніколи не показував, що йому болить і як болить. Ромен носив їх, як єдину втіху, нехай і надзвичайно тяжку. Він ніколи й нікому не розкривав свого лиха, — мабуть, боявся втратити єдине, що лишалося, — гарячу любов до їхньої пам'яті.

Голова Роменові важко гойднулася, упала майже на стіл.

— Хлопці ж були, — простогнав Тиміш. До чорного клоччя чуба припали товсті пальці, схилили голову ще нижче. Вона важче налягала на підсічок руки, захиталася. Старий коваль плакав. Очі йому швидко кліпали майже безвійними повіками, а їхні довгасті орбіти стікали великими краплями суму.

Тиміш Ромен невдоволено змахнув рукою.

— Змалився старий, — прохрипів він. Та, кинувши докір на свої сльози, він не міг зняти їх помахом руки. Старий відчув це, і шукаючи порятунку, почав збиратися на роботу. Але, узявшись, щоб налагодити свій заслужений роками кошик, засмальцьований

* Продовження. Див. №№ 5-6, 7-8 „Молодняка“ за цей рік.

ї засажений, Тиміш Ромен не знайшов порятунку й тут. Дружина, що мовчки поділяла його горе, схопилася з місця, узялася за вушка кошика.

— Чого тобі старенька? — сказав він тихо, віддаючи кошика дружині.

Старенька бачила з чого хвилювався чоловік, добре розуміла, що він хотів у цей спосіб заспокоїти себе. Але вона йому цього не дозволила. Та й хіба ж могла вона дозволити, коли кожний день протягом тридцяти семи років старенька збирала Тимоша на роботу і, кладучи до кошика їжу, вкладала туди стільки турботливості, уважності й любови, що старий не міг одмовити їй і цього разу. Тепер, власне, до того кошика і класти нічого було, бо старий, як і всі інші робітники, непогано харчувався на заводі, проте, кошика він не кидав.

— Вже доносю, говорив Тиміш, — він мені, як друг у дорозі. Іду помаленьку, а в руках друг. А порветься вушко — робота, а коли й розмова. — І старенька не сперечалася. Вона, розуміючи старого, посміхалася до нього стягнутим неблаганою старістю ротом, уміла завжди тепер знайти й покласти щось до кошика, її увага тішила старого, підкріпляла його стомлене тіло.

— Чи ти, може, й не ходив би — спитала дружина і трохи бо-язко зазирнула Тимошеві в обличчя. — Літа твої, а Петька нам до-поможе!

Старому сподобалася незламна турбота та щирість, підбадьорила його, навіть трохи розвеселила.

— Петька — Петькою, а Тимка — Тимкою — сказав він, — але я не покину заводу. Буду ходити доки й ноги носитимуть, а виженуть з цеху — у підмітайли піду.

Тиміш Ромен помовчав, наче згадуючи щось, і помовчавши додав:

— На майстра висували. Смішні люди. А який з мене майстер? Тільки і всього, що опудало здорове, а рук немає, ніг не чую. Старий я, — зідхнув Ромен.

— Та що ти, Тимоше! — Дружина хотіла розважити його, зняти тугу з його обличчя, заспокоїти, як уміла.

— Нічого, — сказав Тиміш, — старий я.

— А я ще на Петровом весіллі танцювати збираюся. Чи в комсомольців не можна?

— Не знаю, старенька, а він поганої танцює.

Дружина полохко вирівнялася. Кошик дивився їй в обличчя чорною пащею, підкреслював її подив, переляк.

— Кондукторка. — Ромен помовчав. Дружина не вимагала, щоб він розповів так швидко, як вона того хотіла: знала його звичку не хапатися і все значніше підкреслювати довгими павзами.

— Дівчина, як квітка, тільки в мене мало віри на неї. Якась вона така, що й не розбереш. Бачив і його й її.

— Тепер нові люди пішли, — зідхнула старенька. Та я на Петра звіряюся. Йому не позичати в інших розуму.

— Та як же...—Старий знову зробив павзу. —Петро твій за трьох управиться. Тільки трохи в нього не так усе.

— За що ти його гудиш, Тимоше?

Старий підвівся. Дружина помітила, що її запитання стурбувало чоловіка, що зараз воно було зовсім недоречне.

— Не йому треба бути за інженера. —Тиміш повів очима кудись убік, сковзнув ними по портретах двох забитих синів, подивився на матір.

— Он з кого був би інженер. Миколка показав би як боротися. Не любив говорити. —Тиміш різко виокремив останнє слово, підкреслив. —Він робив мовчки, завзято, не оглядався і сам у пример усім. А ти — з Петькою. Не такий він.

Мати низько нахилилася над кошиком. Порпалася там, хоч і не було чого робити. Вона не хотіла, щоб він бачив її сльози, навчилася в нього скупости виявляти свої почуття, ховати болі.

— Тільки ти, Марусю не плач. Наше діло яке. Прожили ми з тобою добре. Було, може, й не так. Да. —Тиміш помовчав, витяг з кишені люльку, пихнув димом.

— Було й посуд товк, було і тебе товк, а діти у нас золоті, Марусьо!

Дружина не стрималася, захлипала. Біль за втраченими синами, біль за Петра, її улюбленця, що його, як їй, здавалося, ненавидів батько, примусив матір порушити її твердість — виливати горе на самоті. Малесенька, зігнута довгою працею біля чужих ваганів, мати захиталася, потім підвелася від кошика й похило рушила в напрямку до дверей.

— Не йди, старенька! —затримав її чоловік. —З Петра добрий хлопак. Ну, трохи молодий, а діло велике дали. Колись на його місці стояв генеральський син. —Тиміш підвів дружину до канапи, обережно посадив.

Він розумів, з чого брав її жаль, хотів заспокоїти, виправити сво слова, бо Петра він теж любив.

— І наш Петька краще порадиться — докінчив Тиміш думку. —Дарма, що дев'ятий рік на заводі. Воно молодод, а беручке, знающе і тверде.

Мати втішно похитувала головою, плакала. Може, вона думала про Петра, а може згадувала двох старших синів.

— Ну, буває, що я чуба йому мну. Буває. А він хіба терпить Батько безпартійний, а він комуніст. Соромно йому чи жаль його бере. Не знаю, тільки я так думаю, що я своє роблю.

Дружина важко зідхнула, витерла похапцем маленьке лице біленькою хусткою, уважно й мовчки слухала.

— Не така трохи партія, скажу я тобі. Мені не підходить. Люди там добрі, роблять не за гроші, а непорядки та й неправда ще є. От і про Петьку. Старий знову помовчав. —Мені це нічого. Син інженер, начальникові носа втре, ну, молодий. В цеху є справедливіші. Їх би на його місце, так вони не вивчилися і на правих і на лівих...

Молотом по голові. Бить треба, тільки трохи не так. От що я думаю, Марусьо. А вони, як комуніст, так або не займай і пальцем, або вже, як допадуться, так і не однімай. Самі своїх.

Мати заворушилася на канапі, підвела голову. Вона збиралася сказати щось таке, чого не говорила ніколи. Ромен це помітив, зацікавлено чекав.

— А я так думаю, Тимоше, що раз комуністи клали голови та вони й несуть на собі все, то їм треба й діло отві́тствине довірять. А як же?

— А мені? — Суворо запитав Тиміш. — Мені не можна довірять? Я не такий?

— Ти не такий, — відхнула старенька й змовкла.

— Оце так політграмота. Викрутив він тебе. Може, і в партію підеш? Не подала ще заяви?

— Моя партія дома, а якби не так, пішла б.

— Видвиженка, — кинув старий, — тільки знай, що я й без партії не схиблю. Ну, а як треба буде — візьму й рушницю. Піду за партію, за наше робоче діло. — Батько запнувся і знову глянув на два портрети синів. — А раз ти, Марусьо, не знаєш нашого діла, не знаєш заводу, — так не говори. Тобі достойний тільки Петро, а я бачу, що там є люди достойніші. Неправди не люблю, проти неї бився. І в партію не піду. Як хочеш, так і хочеш.

Мати посміливішала, підвелася, аж помолодшала ніби.

— Зв'язав собі руки, — сказала вона тихо. — Я тебе, Тимоше, знаю. Раз сказав не піду — на тому й затявся. У партію не силують, тільки ти, старий, проти себе говориш.

— Ти й це знаєш? Навчив?

— Знаю, — спокійно сказала дружина. — Сказали тобі не так. Послали до тебе комсомольця. Не піду, — сказав.

— Петька тобі сказав? — блиснув очима Тиміш.

— Не Петька, а Дем'ян Омелянович. Вони послали комсомольця. Онука б, сказати. Ти — не піду.

— А він? — тремтячи перепитав Ромен.

— А він: „як вам, діду, не соромно. Діло робочих продасте“. Несвідомий ти.

— Вірно! — схопився старий. — Вірно. Так і сказав. — Тиміш махнув рукою й вилаявся.

— Ну, ти й затявся. Правди шукаєш. На онука старістю зважив.

— Хай не посадають таких, — гнівно вимовив Тиміш.

— От бачиш, — непевно підтвердила старенька. Їй хотілося ще щось сказати, але запас аргументів було витрачено до єдиного слова. Мати зрозуміла це і мовчки покірно сіла на канапу. Тиміш теж мовчав. Мовчання тривало, може, кілька хвилин. Старі обмірковували кожний своє, а може вони думали й про одно, бо тільки заговорив чоловік, старенька важче нахилила голову, наче знала, що він почне оповідати про синів.

— Було це в цеху, — почав тихо старий. — Біля мого молота. Я коваль, а Микола за помічника. Працювали...

Мати ворухнулася, ближче підсіла до столу, зосередилася. Вона добре знала історію загибелі Миколи, проте це не заважало їй слухати щоразу з більшим напруженням, з більшими хвилюваннями.

— Заскочили білі: „хто найкращий коваль?“—питають. Робітники мовчать. Ніхто й пари з уст. „Хто найкращий коваль?!“—кричить такий біловидий соплячок і на срібло погонів озирається, що на плечах йому лежать. Робітники мовчать. Він крутнувся, дзвякнув шпорами. До майстра. Робітники чекають, що буде—думають. Микола дивиться на мене. „Тікайте, каже, тату. Тікайте, бо тут щось не те“. З-за міста часто гармати гримають. Круто білим видать приходитьсь.—Я собі не думав тікати. Стою й чекаю. Приходить майстер. Той генеральський син. Ромен, каже, найкращий майстер.—Ромен, підтвердив старий Тиміш.—Офідерик записав у книжечку. Записав та й з цеху. Серед робочих всякі розмови, а Коля—„тікайте, каже, тату“. Та що мені тікати? Хіба я боюся? Не тікаю. Доробили до шабашу, закурили. Пішли додому, а Коля у струментальний. Зброю нишком для наших партизанів ремонтували. Я теж туди, а Коля свої: „тікайте, каже, тату. Тікайте, бо він не спроста записав“. Послухав я його. Сильно просив хлопець. А пішли,—білий панцерник, бронепоезд женуть на завод. На дорозі бачили.—„На завод“—сказав хтось. На ремонт гнали. Всі бачать це, бо він ледве-ледве повз. Зайшов у ворота та й ворота зачинив. „Ну, наші хлопці зремонтують його. Аби швидше ревком наказав виступити“,—говорили ми. А я думав—хай загоняють. В цеху чутка,—завтра виступаємо. Думаю раз завтра,—бронепоезд наш. Ми його за одну ніч полатаємо. Пішли, а рудявий офідерик до того майстра: „Ромена давай. Вісь поправити“. Майстер своїх собак по заводу. В ковальському—порожньо. „Розстріляю!“—кричить офідерик. Майстер на собак. Ті кинулися по всіх цехах. В струментальному Кольку знайшли. Ти Ромен?—питають.—Я Ромен—відповідає Колька. Бачить які апостоли та зброю непомітно під верстак. Немає, мов, нічого.

„В чом дело!“—питає Колька.

„Майстер кличе“—кричить один з тих собак. Негайно, каже в ковальський цех, а сам очі під верстак. Колі нічого робити,—страшно викрити організацію. Склав струмент, та й пішов за ним. Приходить у цех, а там той офідерик,

„Ти, питає, Ромен?

„Я, каже, Ромен Колька.—Офідерик пильно дивиться на робітників, що їх приганяють сюди, озирається. Боїться стерво панське, паскуд!“

„Даю, каже, шість годин. Вісь поправити. Може вломитися. Сюди й вісь принесли“.

„Хоч шість хоч шіснадцять, а я робити не вмію“,—каже йому Колька, а сам на майстра озирається, боявся, щоб той не видав. Офідерик до майстра суворо.

„Пане майстре, ви з нами чи з ними?—питає.

„З вами, ваше благородіє. З вами“—каже майстер.

„Так він не вміє?“ — суворо запитує. Колька бачить, що гаряче приходить, бачить, що товариші чекають, як він йому скаже.

„Хоч і вмію, але не хочу“, — відповів Колька. Офідерик шпорами вдарив та до майстра.

„Ромене, — каже той. — „Ромене, треба полагодити броніпоїзд. Відчизна наша вимагає“. — Колька засміявся. Не видержав хлопець. А до цеху ще білі зайшли. Чоловік двадцять... Зайшли, розійшлися цехом, чекають на команду...

Старий змовк. Він глянув на непорушну похилу голову дружини, підвів очі до синового портрета, зрушив губи.

„Лагодьте — сказав спокійно Колька, — а я для вашої відчизни працювати не буду!“ — Майстер у сказ у крик. А Колька нічого стоїть і робітники стоять. Чекають що буде.

Офідерик скочив до нього, шаблю з боку.

„Я тобі голову зніму!“

„Не буду“, — відповідає Колька. Офідерик опустил шаблю, одійшов трохи, а Колька під молотом стоїть. Бачить, що біда, та тікати нікуди. Не втечеш, коли вони обхопили цех. Та й виступать оружно не можна — організацію можна провалить. Знав хлопець...

На канапі захлипала мати. Старий глянув на неї, глянув на портрет, жаль стало старенької, боляче було самому, але він мужньо продовжував:

Офідерик наказ. „Рота!“ — Салдати всі, як один, до нього. Двадцять чоловіка. Робітники шарахнулися по цеху, а Колька стоїть. Офідерик знову.

„Стої, розстріляю!“ — кричить пнячись. — Всі зупинилися. Тоді він виділив п'ятьох...

Батько стер важку краплю поту. Примовчав трохи, немов прислухався до дружини, підвів голову, поклав її на руку.

„Будеш лагодити броніпоїзд?“ — питає Кольку.

„Ні“, — відповідає він. І голос рівний, твердий. Не боявся, знав, за що боровся.

„Не будеш?“ — завзято крикнув офідерик і скомандував салдатам націлитися. Колька довго не відповідав. Потім підійшов ближче до рями молота, обіперся рукою. Важко дитині було, але сила була, правда була за ним.

„Не буду“, — сказав Колька тихо. Офідерик махнув рукою і п'ять салдатів вистрелило... А з Андрієм що вони зробили? Андрюша! — боляче вимовив батько.

Мати голосно заридала. Старий устав, сів до неї на канапу і тихо сказав їй:

— Славні сини були. Не плач, Марусьо. Не плач старенька, бо багато дітей славних померло. Боролися, а на війні, як на війні. Тиміш Ромен низько схилив голову і важко обіперся об кут столу.

Годинник одбив дев'яту годину. Старий підвівся.

— Ну, я буду збиратися, Марусьо.

Мати підхопила маленьке тіло, кинулася до кошика.

— Не хочу запізнюватися. На моєму молоті прориву не буде Марусьо — сказав тихо Тиміш, і взяв кошика за вушка.

Мати розуміла: старий думав зараз про втрату синів.

XII

Оркестра розпочала заруб увертюри. Кипіння голосів поволі пригасало, переходило в шелесткий шепіт, благословляючи її роздмухати пожежу звуків пристрасного кохання, ударити вітальним покликом берегової гармати, що зустрічає заокеанські пароплави, розятися у чорному розпачі смерті.

Товариші похалпиво поспішалися дійти своїх місць. З боків долітали до них пригашені окрестрою протести, невдоволення Петро Ромен ніс легенький докір. І тому, що прийшовши запізно, він не встиг побачитися з директором, який працював як висувачень від їхнього ж заводу, і за те, що вони затрималися в фойє і тепер не тільки самі запізнювалися на початок увертюри, але заважали її слухати й іншим. Та цей стан тривав, може, не більше кількох десятків секунд. Товариші швидко пройшли до третього ряду партеру, де на спинках стільців розтягалася червона лиштва з позначенням, що ці місця належали ударникам їхнього заводу, тихенько відшукали свої місця і, дбаючи не порушити уваги слухачів, сіли.

Отто Вольф сів найдалі, поруч з ним війнула шовком Галина, біля неї уместився Петро Ромен і з краю широкого проходу — Микола Шелест.

— Ваші квитки, — почув Ромен шепіт контролі. — Ромен обернувся. Контролер побачивши його, халуовато посміхнувся, закивав головою і непомітно зник у присмерку залі, щдєрть виповненої глядачами прем'єри.

— Коли вже одмінять цей узаконений спосіб недовір'я — шепнув Микола Шелест, озирнувшись услід контролерові.

— Думаю, що незабаром. Друга п'ятирічка, Миколо, поставить категорично питання про виховання соціалістичної людини, — додав Ромен і охоче віддав ліву руку Галині. Вона шукала її настирливо і, упіймавши, ніжно погладила.

— І ти, Петрусю, віриш?

— Не вірю, а знаю, — шепнув Ромен і, подумавши, додав. Економічна основа для цього у нас є. Боротьба за нову людину є тільки вислід.

Роман тиснув Галинини пальці, прошепотів щось їй над саме вухо, перехилився до Шелеста.

Галина невдоволено глянула на Миколу Шелеста. Вона не хотіла, щоб він забирав від неї Ромена, безмовно протестувала, тягла до себе Роменову руку, щільно притулила до нього стегно ноги, загорнуте у легкий шовк.

Ромен відповів Галині на привітання її тіла, і знову повернувся до Шелеста.

— А Павлівка з Журавлівкою, а Основа?

— Я розумію, — сказав Ромен, прислухаючись до розгортання увертюри, — там ще десятки тисяч старих хробаків домовласників, проте, перетворимо їх на чистенькі робітничі квартали.

З-заду протестуючи зашипіла огрядна дама, війнула старомодним рукавом, обдала Ромена з Миколою нестерпним духом безжально занафталиненої сукні. Галина почувла цей протест і мовчки, задоволено приєдналася. Їй нестерпно було відчувати що Микола Шелест, нехай він і видатний письменник, забирав Роменову увагу. Ромен, відхилившись від Шелеста, знайшов округле Галинине рамено, легенько натиснув на нього і увесь пірнув у пристрасне палякотіння оркестри.

Виповнена заля проковтнула останній шелест шепоту. Завіса поволі піднялася, і з кону, разом з яскравими огнями електрики, потекли струми холоднуватого повітря.

Галина щільніше притиснула округлість рамена до Петра, уважно розглядала легеньку споруду японської фанзи, далекі контури сопок, легкі дерева на рожевих схилах байраків.

У залі забили голубині крила оплесків. Ромен нахилився до Вольфа і Галина приємно відчула його руку на пружкому м'язі ноги.

— Ось вам доказ, — сказав тихенько Ромен. Отто Вольф захоплено розглядав нестримну фантазію художника, силу його неповторної сміливості у доборі фарб і цілком пристав на повторні оплески.

— Прекрасно, — сказав він, заздро оглянувши Роменову руку.

Відома Буся-Розіна поправила широке кімоно, лагодячись підтвердити цей рух співом.

З кону долетіла перша репліка співачки. Вона захрипіла, незанимким возом, лягла неприємним контрастом до легких ліній екзотичних строїв художника. Буся-Розіна розходила, показувала здібність демонструвати голос професійного п'яниці, безжально налягала на горло, і залю, як легкий шелест листу, пройшов холодок розчарування. А що співачка виконувала ролю молоденької служниці вродливої гейші, — це ще збільшило неспокій залі. Співачка демонструвала надмірну огрядність, ведмежу неповороткість, а за першим рухом вона обдарувала глядачів надзвичайно естетичним видовищем, показавши з-під яскравого кімоно ноги кавалериста. Перші ноти, як і непередбачена мізансцена гри з невинною хризантемою, підсилили початок розчарування. Глядачі неухвально загули, а коли Буся-Розіна заколола в зачіску червону троянду — образ цнотливості, — гуд обернувся на шелесткий, неприхований протест.

Ніхто більше не вірив, що власниця розгойданого до такої міри тіла, з голосом, який замість м'яких звуків Пуччіні, — пиляв глядачів зірваним хрипливим басом, мала цнотливу недоторканість.

— Фалшива Діяна, — шепнув Ромен. Галина сторожко глянула на нього. Роменова репліка заперечення знервувала її, нагадала дівчині, що вона заховала від Ромена свою попередню історію.

Галина неспокійно підтяглася в кріслі. В Петровому голосі вона відокремила невдоволення, гострий осуд потертому тілові актриси Його репліка підкреслила вимогу, з якою Ромен підходив до кожної молоді жінки. Рука Галині зів'яла в Петрових пальцях, враз відчула втрату молодого жару крові, посунулася, трохи підвелася і слабо впала на бильце крісла.

— Це неможливо, — прошепотів Ромен. — Глядача не обдуриш, і мене це обурює. Ти не згодна, Галинко? — запитав Ромен, не помітивши її неспокію.

Галина нічого не відповіла. Вона мовчки дивилася на кін, а від Петрових слів їй стало холодно, моторошно.

— Не згодна? — прошепотів він у друге. Але Галина мовчала. Ромен перевів очі до дівчини.

— Згодна, — тихо сказала Галина. — Але хіба це так багато важить.

— Для мене дуже багато. — Ромен упіймав в'ялуватість її відповіді, як і те, що Галина не сказала цих слів з тією твердістю, на яку він очікував. Кін із співачкою та яскравими цяцьковими краєвидами кудись раптом зник. Ромен не чув реплік, не бачив нічого. В ушах важко бився гуд оркестри, змішувався з Галининою відповіддю, зростав на гарячий протест проти Галининого припущення. Вона помітила Роменові хвилювання і легко, майже грайливо сказала:

— Роменчику, а хіба ти можеш поручитися за цнотливість он того капітана?

— За капітана — ні. — Ромен перекинув мислями до капітана. Думав, що він подається тут, як колонізатор, представник американського капіталу. Заперечив натуральність умов показу, подумав, що добре було б показати капітана не в японських умовах, бо Японія сама негірший насильник, а, наприклад, в умовах Китаю. Та повторне Галиніне запитання перервало рівний біг його думок.

— Хіба не однаково? — запитала вона, уважно розглядаючи білий капітанів китель.

— Тут, наскільки мені відомо, особиста трагедія, яку можна і слід перетворити на соціальний образ колоніального насильства „культурних“ націй і далеко характерніше було б показати його шляхетність в умовах поневоленого Китаю.

Позаду, протестуючи прохрипіла огрядна дама.

— Дрібна буржуазія категорично протестує, — шепнув Ромен. — Вона не звикла мислити і коли приходить до опери чи в театр, — хоче відпочивати.

— Від радянської дійсності, — кинула Галина. — Ремигає — усміхнулася дівчина. — Ромен охоче підтримав Галинину репліку, хапцем зирнув на обвислі щоки дами, безпомилково вирішив, що відвідування опери їй, як і тисячі подібних до неї — є засіб перетравити споживу доброї кухні.

— Вона нагадує мені корову, — деталізувала Галина. — Ти глянь, — сказала вона, — щелепи їй незмірно рухаються.

— Киньмо її,— сказав Ромен,— ми поводимо себе непристойно. До того ж мені доведеться давати оцінку цій прем'єрі, бо засідання худполітради відбудеться зразу ж по закінченні вистави.

Оркестра кинула сигнал урочистої зустрічі і хор, що виходив з-за лаштунків, підхопив цей заклик стримано; з пошаною. Кін задрів десятками екзотичних костюмів гейш, виокремивши з них ту, що їй належало сьогодні захопити глядачів шалом кохання, розплатою розчарування й шляхетною смертю вірності. Попереду всіх, прикриваючись цвітистою парасолькою від сонця нахабних прожекторів, йшла гейша — Марія Гай.

Глядачі зустріли її тим лементом нестримних оплесків, що заглушають оркестру і на якийсь час обертають театральне видовище на звичайну зустріч глядача із своїм улюбленим актором. Публіка відчула момент свого хвилюючого права на співачку і грохот оплесків сколихнув залу від партеру аж до останнього ряду гальорки. Оплески переривалися захопленими вигуками привітань, кружляли в продовгуватій залі, здавалося, ломили стелю, вимагали, щоб відкрили всі двері, розкидали стіни.

„Марію Гай мусять вітати всі“ — думав Ромен. Від подорожан блискучих панелів, що вели до оперового театру, аж до тих робітничих околиць, звідки зовсім недавно прийшла талановита співачка. Саме таким видався Роменові зміст захоплених привітань, і Ромен не помилявся. Партер, за невеличким винятком, посідали робітники, незмінну гальорку, — пролетарське студентство, а саме вони ці два поверхи й виявляли зараз найбільше захопленнь. Традиційний розподіл нерівності тут зник, зникло й саме відчуття нерівності. Гальорка і партер об'єдналися в єдину співучу лаву захохочуєчих, бадьорих оплесків, в єдиний порив сердешного привіту стрункій, привітній гейші.

Марія Гай зробила кілька вимушених дрібненьких кроків. Зал загула в напрузі здобути тишу і враз завмерла. Оркестра колихнулася звуками очікування, надії, певності. Марія Гай повернулася трохи і помітивши білий китель американського капітана, — привітала залу золотою усмішкою найчистішого, найвісного сопрана.

Хвиля радості забила крилами в театрі: Марії Гай заважали співати і чепурний дирижер нервово озирнувся в залу. Його сухий зір кидає протестами і традиційний фрак разом з рукою ліз диригентові на голову. Оркестра, втративши, магічну паличку, потонула у новій навалі оплесків.

— Мені це не подобається, — сказав нервово Микола Шелест.

— А мені якраз навпаки — засміявся Ромен. — Марія Гай працювала, як віл. Вона зуміла поєднати нелегку заводську роботу з навчанням у вечірньому технікумі і, попрацювавши п'ять років, має право на це свято.

— Занадто, — кинув невдоволено поміркований Шелест. — Так можна зіпсувати дівчину вкрай.

— О, ні, Миколо! Марія переросла цю можливість, а твоїми устами висловився зараз той інтелігент-обиватель, який боячись

конкуренції, сидить у затишних кабінетах і старанно придумує, щоб вигадати щось проти тих, хто, маючи бездоганний талант, приходить на всі ділянки творення нашого мистецтва, хто витісняє його виключне право на мистецьку діяльність.

— Я обиватель? — засміявся Шелест.

— Я сказав не так, але можу додати, що саме цей кабінетний інтелігентик намагається накласти на псе певні штампи, печать дара духа святого, залякати нашу молодь. Він паскудить смаки молодого покоління, намагається забити їхні голови непотрібними, чужими витівками, через які він демонструє окуляри європейської вчености та вишуканости.

— Роменчику, тихше — штовхнула його Галина — Ти й справді сьогодні надто гарячий, заважаєш, — додала вона.

— Не можу стерпіти, — трохи винувато сказав Ромен. — Треба ж знати, що Марія Гай прийшла до опери через гнітючу роботу домашньої робітниці, коли вона вперше побачила нашу столицю, що Марія Гай працювала п'ять років на заводі і що співачка з неї такаж прекрасна, як і фрезеровниця.

— Я знаю, але чого тобі, Петрусю, так хвилюватися?

— Тому, що за його „зіпсують“ криється дротяна загорожа заборони, відбирання прав сотень, тисяч Марій на складання нашої культурної армії, на їхню участь у мистецькому житті нашої країни.

— Роменчику, тихше, ти нічого не почуєш.

— Я чую і бачу — збрехав їй Ромен, — але я не розумію цього ідіотського побоювання.

Микола Шелест почув його останній епітет.

— Визнаю помилку, — кинув він шепотом, уклавши в ці слова трошки іронії.

— Не валяй дурня, Миколо, а раз ти приніс звідкись ці думки, — зумій їх заперечити і думати сам так, як ти можеш.

— Як мені годиться? — жартував Шелест.

— Може для таких треба застосовувати і цей закон.

Галина бачила, що суперечка забирала від неї Ромена, майже унеможливлювала слухати оперу, владно взяла його руку, підкреслено потягла до себе.

— Сиди, бо битиму, — сказала вона тихесенько, міцно здавлюючи пальці його руки.

Ромен стихився. Він тільки тепер зрозумів свою гарячку, м'якше глянув на Миколу Шелеста. Але той сидів і напружено стежив за Марією Гай. Ромен вдоволено посміхнувся. Шелестову напругу він пояснював не тільки бездоганим співом Марії Гай, а ще й тією лекцією, що її Шелест тільки що від нього вислухав. Ромен пригадав час, коли він, як і Марія Гай, щодня ходив до вечірнього індустріального технікуму. Він згадав, як тяжко йому було сполучати навчання з важкою роботою на заводі і скільки безсонних ночей лягло світанням за його спиною. Обмірковуючи Шелестову репліку, Ромен гірко думав, що навіть такі

передові люди, до яких він, безперечно, зараховував Миколу Шелеста, не помічають, що до життя стають нові загони пролетарської інтелігенції, не розуміють, як важко сполучати практичну роботу з навчанням і замість широкій підтримки, замість товариської руки, кидають огризок інтелігентського моралізування про якусь небезпеку, видуману тими, хто йде по схилу до минулого життя, хто не насмілюється одверто протестувати проти приходу нових сил. Але зараз Ромен не хвилювався. Він обмірковував це з певністю людини, яка знає, що робить, якій не бракує відкритих горизонтів, бо за своїми думками Ромен відчував потужну ходу кляси, що сміливо веде суспільство вперед. Ромен знав, що його кляса, сходячи на вершини державної влади, заплатила дорогою ціною крові за право зробити щасливим усе суспільство, всю людину і що Роменова кляса не висуне на керівництво ні казнокрадів, ані зрадників. Певність цього, множена на активну підтримку мільйонів, серед яких Ромен посідав малесеньке, але не останнє місце, і творила те підґрунття, що на ньому стояв він завжди, непахитний і впевнений.

На кін виходили нові люди. Рекомендувалися до залі убранням та репліками, обдурювали, брехали, клялися в коханні й вірності, обурювалися чи каюлися й потім зникали у кутках лаштунків. Незмінно стояла тільки Марія Гай—приваблива гейша, що її покохав американський капітан. Гейша покохала капітана і капітан виїхав до заокеанської Америки.

Ромен мовчав. Він уважно стежив за виставою, не нагадуючи про себе і не порушуючи тиші. М'яка рука Галини гріла його серце щасливим очікуванням. Галина мовчала, як мовчали і Вольф та Микола Шелест, і Ромен був з того вельми вдоволений.

В другій дії вродлива гейша виливала свої болі по американському капітанові і американський консул, дуже шляхетний і дуже чемний, невинно розводив руками, демонструючи у цей спосіб своє співчуття, шляхетність та непричетність до такого не зовсім чемного і не зовсім шляхетного вчинку пана капітана.

Коли після другої перерви товариші зайшли до залі,—вродлива гейша ще не встигла пережити своїх страждань. Вона чекала. Але не на терпіння глядачів, а на далекий заокеанський пароплав. І, як виявилось, щоправда не досить хутко, пароплав той таки прийшов, повернувши з-за океану трирічну розлуку вродливої гейші. Приїхав капітан, але з капітаном приїхала і традиційна міс і чемно попросила пробачення, а попросивши пробачення звеліла вкрати гейшину дитину. Несчастлива гейша не витримала, і вродливе тіло Марії Гай мусило впасти під ударом того безжалюгідного кинджала, що під ним упав і її старий, невідомий нам, батько. Американський капітан запалив неодмінну сигару, бо ж він не мав чого сказати перед трупом своєї коханки, і занадів тихо і впевнено упав на високу рампу. Вистава скінчилася.

Петро Ромен підвівся з місця.

— От номер,—сказав він, і навіть одмовився нагріти плескотом

долоні для Марії Гай. — От єрунда, — підтвердив зажурено Ромен, і винувато глянув на Вольфа.

— Гай прекрасна, — сказав Вольф. Микола Шелест підтвердив Вольфове захоплення, але Ромен лишився непорушний.

— Тобі не подобалося, — просто спитала Галина.

— Кисіль — одповів їй Ромен. — На таких виставах ми „напевно“ виховуємо нову людину, — зідхнув хлопець.

Галина взяла його руку. Ромен бачив, що вона не хотіла зараз іти додому, але він також знав, що о четвертій годині їй треба бути у трамвайному парку.

— Товаришу Вольф, — сказав Ромен, легенько і непомітно обіймаючи дівчину за тонкий стан. — Я вас прошу одвести мою дівчину. Я мушу лишитися на обговорення.

Отто Вольф заяснів приємними, вимріяними мислями і вони попрощалися.

Заля порожніла й шулилася перед чорними отворами дверей, що провалювалися в темне фойє.

XIII

Додому Максим Вовк повернувся невдоволений. Він приніс сьогодні глибоку зажуру, зовсім ненатуральне, важке мовчання. Вони одібрали в нього право на звичайні родинні турботи, а так само і на ті маленькі радощі, що їх він мав щодня.

Увійшовши до кімнати і побачивши тут ясноокого, завжди веселого Віллі Райблена, Максим Вовк відчув, що настрої йому занепав рішуче. І не тому, звичайно, що блакитноокий Віллі одразу кинув його сипа, ривко скочив на ноги і весело привітав Максима.

Завзяте Райбленове „Rot Front!“ Вовк чув майже щодня, як мало не щодня бачив тут і самого Віллі з Федьком. Віллі Райблен нагадав Максимові, що цього вечора до нього неодмінно прийде Райблен, а оскільки розмовляти з ним Вовк не мав навіть і крихти бажання, то й зустріч з Гансовим сином він сприйняв, виходячи із своїх почуттів до батька.

— Що ти припіс?

Максима Вовка знервувало навіть це звичайне синове запитання. Федько викинув слова, не обертаючись до батька і, коли Вовк змовчав, — хлопчина підвівся й рішуче смикнув Віллі за коротенькі штанчата. Віллі Райблен теж підвівся.

— Ти не маєш права гніватися на мене, — сказав серйозно Федько.

Батько промовчав, знайшов стільця і також мовчки сів до столу.

— Мама пішла? — Вовків голос прозвучав пом'якшено, але це не заспокоїло ображеного хлопчика.

— Не скажу. Ти мене ображаєш, а раз ти не хочеш відповідати на моє запитання, то чому я мушу відповідати тобі?

Батько мовчав. Пояснити і врятувати становище взявся Віллі.

— Федько виконав усі умови, — сказав тихо він. — Ми сьогодні прочитали з ним дві книжки.

— І написали листа до фюербахських піонерів,— додав ображено Федько.— Що ж тобі ще треба? Мовчиш, як той сич.

Максим Вовк ледь-ледь посміхнувся. Діти помітили його посмішку, сприйняли її як здачу позицій батькової суворости, пожвавішали.

— Про батька теж. Ось тобі,— подав Віллі аркушик паперу.

— Я нічого не розберу.

Діти зайшлися веселим реготом. Вони не припускали, щоб такий досвідчений і авторитетний чоловік та не вмів прочитати дуже простого листа.

— Не знаю німецької мови,— пояснив Вовк.

Діти враз замовкли, ніби тільки зразу відчули недоречність сміху. Федько підійшов до батька, узяв від нього папірець.

Тут сказано, що ми, піонери радянської України, допомагаємо нашим батькам будувати соціалізм.— Оце поки,— показав він пальчиком.— Отут ми оповідаємо, що в наших школах ми самі поряdkуємо і нас ніхто не б'є, а в навчанні застосовуємо соціалістичне змагання на краще одвідування школи, кращу успішність. Зрозумів?

— Зрозумів,— посміхнувся батько.

— А тут...— сказав Федько. Але його рішуче перебив Віллі.

— Тут я вам скажу. Тут,— показав він на останній абзац,— я написав до моїх товаришів, що батько мій—шкурник, що він беззаконно вимагає від заводу валюти, хоче страйкувати, або ж тікати до капіталістів, не хоче будувати соціалізму.

Максим Вовк зареготав. Віллі недовіжливо підвів до нього кругленьке обличчя і трохи одступився до Федька, мов хотів знайти потрібну йому підтримку.

— Це правда, тату,— сказав Федько,— і тобі немає чого так сміятися. Ми правду написали.

— Я вдоволений. Маладці хлопці. Тільки, що тобі, Віллі, скаже батько?

Віллі незрозуміло подивився на Вовка.

— Він тебе не візьме.

— До Німеччини?

— Так.

Віллі зирнув на Федька і тепер реготати черга прийшла до хлопців.

— Не віриш?

— Знаю, але я й не збираюся туди їхати. Голод і учителя лінійка — погані приятелі,— сказав задумливо Віллі. Він помовчав трохи. Ще одступився, ніжно обняв Федька. На очах у Віллі блиснули іскри захованих сліз.

— Хіба я не можу лишитися у вас? — Віллі сказав це особливо тихо, майже благально.

— Не знаю...— одповів задумливо Вовк. Він запалив цигарку, кинув до попільнички сірничок і аж тоді закінчив,— як поставиться до цього гер Райблен.

Віллі вирівнявся. Вовкове „гер“, кинене на адресу його батька, підбадьорило хлопця, надало йому сміливости й сили.

— Гер Райблен буде проти, але геноссе Віллі Райблен може його і не послухатися. Навіть мусить не послухатися, Ви скажіть, товаришу Вовк, чи я можу лишитися у вас? — Віллі запнувся. На очах йому знову блиснула вогкістю печаль... — Доки я знайду собі притулок.

— А батько збирається виїхати? — Максим помітив хлопчкове хвилювання і тепер спитав його з такою теплотою, що в ній Віллі відчув надійного спільника.

— Так. Казав, що коли не дадуть валюти. Всю валюту, — підкреслив Віллі, — він кине і поїде до Німеччини.

Федько підтвердив рішуче все.

— В такому разі будеш жити у нас. Разом з Федьком.

Хвиля нестримної радості вдарила на Вовка разом з двох боків, залила його в гарячих обіймах. Хлопці їх висловлювали один з-поперед одного, запевняли Вовка, підтверджували енергійними рухами радісним блиском очей. Але вони швидко звільнили стомленого батька. Можливо, вони помітили його втому самі, а може помилювали його й з інших причин. Бо по цьому Віллі кинувся у другий куток кімнати і миттю дістав звідти великий шматок грубого паперу.

— Угадай, що тут? — показав він зворот продовгуватого плякату.

— Не можу, — просився Вовк — Щось намалювали? Машину?

— Ні, — крутнув головою Віллі.

— Заклик про боротьбу з черевним тифом?

Федько нестримно зареготав. Віллі рівно тримав прямокутний плякат і, спостерігаючи Вовкову розгубленість, намагався стримати себе, щоб не приєднатися до Федька.

— Але що ж?

— Угадай, — сміявся Віллі. — Дуже, цікаве. Дуже, — підкреслив він, позираючи на чорну голову Федька, що так і тонула в реготі.

— Я ж сказав. Заклик про боротьбу з черевним тифом.

Віллі Райблен не міг далі стриматися і теж зареготав.

— Боротьба з тифом! Факт! Ось, подивіться! — І Віллі обернув плякат,

— Та де ти, хлопці — майже скрикнув Вовк.

— Почекаймо завтра біля ганку. — Віллі відповів так спокійно і так упевнено, що Вовк мусив кинути свій серйозний тон старшого і зразу ж прилучився до дітей. Це підсилило хлоп'яче захоплення, піддало їм духу.

Віллі підійшов до стіни, широко розгорнув папір. Тієї ж миті Федько підскочив до нього і пришпилів великий плякат так, що він тримався на стіні амонітно. За цим хлопчаки одскочили аж на серед хати, забігали очима по великих літерах, — голосно і разом прочитали:

„Товариші! Я, Ганс Райблен не можу будувати соціалізму без валюти, а не дасте — виїду до Німеччини..“—Хлопці одразу стихли, ніби концентрували регіт більшої сили.

Максим Вовк дивився на їхні завзяті, веселі обличчя й чекав. І вони помітили це.

— Тепер наша резолюція,—поважно сказав Федько, підсмикнувши шкіряний пасок.

— Соціалізм будується не за валюту, а шкурникам туди й до рога.

— Це ухвала піонерів нашого будинку,—поважно пояснив Віллі.

— Про соціалізм правильно,—сказав серйозно батько,—а от про Райблена не зовсім.

Хлопці насторожено обернулися до батька. Вони його не розуміли. Це стверджувала розгубленість, що закрила радісні очі спільною напруженою думкою.

— Райблена треба переконати. Спробувати ще раз.

— Марно!—вихопився Віллі.—Він сказав — поїду.

— Але наше завдання переконати його — підкреслив Вовк. Райблен уміє дещо робити, а для нашої великої роботи нам потрібна кожна уміюча рука.

— і зрадницька? — обернувся Федько.

— Райблен — не зрадник.

— Зрадник! — скипів Віллі. — Йому не погано живеться. В нашій Німеччині ми голодували і батько два роки тинявся безробітний.

— Він — не зрадник. Райблен просто помиляється, відсталий.

Віллі обурився. Він добре знав свого батька і саме тому без найменших вагань заявив:

— Як знаєш, товаришу Вовк, але нашого пляката ми таки почеємо.

— І це буде, друзі мої, справжнісенький сепаратизм.

Нехай і сепаратизм, але ж це правда. Батько мій — шкурник. Він провокатор — майже скрикнув Віллі. — Кругленьке лице йому пройнялося рожевою тінню, а очі блиснули непримиренними вогниками.

— Чому ти так думаєш, Віллі? — Максим кинув це запитання механічно і тільки закінчивши його, хотів перевірити, бо слів своїх він не почув. Мислі його закружляли на батьковій історії, сіпнулися до Василя Сапіги, забилися на Аслоняновій репліці і знову забігли на Райблена. Віллі напружено подумав, ясно відповів.

— Тому, що він буде брехати.

— А якщо він дасть слово. Поручиться?

Віллі здивовано змахнув рукою.

— І ви йому вірите? — Максим Вовк пильніше глянув на Віллі і за його невеличким тілом він побачив могутню постать, що зростала, як символ і прапир клясової, інтернаціональної солідарності.

— Не знаю.

— А я знаю. Батько вас обдурить. Мені шкода мами. З неї може бути добра жінка, але вона під впливом батька і теж поїде з ним. Віллі вимовив це зовсім тихо і його нижня губа боляче і зовсім по-дитячому підтяглася вгору. Віллі боляче було так говорити, бо він сказав це вперше.

— Ну добре, хлопці. Про це іншим разом, а зараз час на відпочинок. До мене сьогодні має зайти Райблен.

— Батько?

— Твій батько, Віллі. — Обличчя хлопчикове кинуло ледве помітний протест. Віллі не припускав, щоб його батько заходив та ще й розмовляв з таким бездоганим комуністом.

— У якій справі? — Хлопця розбирала нетерплячка.

— У цій самій. Та він ось іде. Це він, — підтвердив Вовк і вийшов до коридору. — Лишайтеся тут. Я піду з ним до моєї кімнати...

Хлопці значуще презирнулися.

Райблен поважно зайшов до кімнати. Він був зрівноважений, досить одгодований і спокійний, і жодний рух його тіла не видавав тих думок, що крилися під його блискучою лисиною.

— Я до вас. Зовсім невеличка справа, — одповів Райблен, ламаною руською мовою, озираючи невеличку чепурну кімнату.

— Будь ласка, товаришу Райблен. — Максим Вовк помітив, що Райбленова увага концентрувалася зараз на його кімнаті і, щоб відтягти її, — він запропонував йому сісти. Райблен охоче прийняв його запрошення і м'яко сів на канапі поруч з Вовком.

— Ви знаєте, що я працюю у вас три роки?

— На нашому заводі — підкреслив Вовк.

— На вашому, — демонстративно, але дуже ввічливо сказав Райблен. — І що на вашому ж заводі працює ще тридцять чужоземців.

— Інженерів, з яких, здається, дев'ять назавжди зреклися цієї образливої для свідомого робітника назви, бо в умовах нашої робітничо-селянської держави, де життям керує пролетаріят, — справжні працівники — чужоземці швидко забувають „свою“ відчизну.

Райблен відчув, куди його заганяв Максим Вовк. Старанно добираючи, як йому краще відповісти, підвівся.

— Я політикою ніколи не цікавився. І ні за одну партію ніколи не голосував. Мене вона ніколи не цікавила, так само, як і я її.

— Помилка, — сказав тихо Вовк. Якщо ви не були разом з робітниками, значить, мусили виступати проти них.

— Проти робітників? — здивувався Райблен.

— І проти себе. І то навіть і в тому разі, коли ви і не хотіли того.

Райблен стер долонею лисину. — Не може бути — говорив цей його рух. Я людина аполітична і ніхто не може закинути мені, щоб я коли підтримував німецьких соціаль-зрадників.

— Я людина аполітична, — розкрив Райблен свій настрій — і до того ж цілком чесна, — додав він, намагаючись у цей спосіб відгородити себе від запроданської практики його численних земляків.

— В природі таких не було і немає.

Райблен ще тернув лисину. Але цього разу рух його був нервовіший, заперечливіший. Він не мав ані сили, ані аргументів, щоб воювати з Вовком і, присівши до нього зовсім м'яко сказав.

— Я прийшов до вас порадитися, попросити. — Райблен запнувся, не знав, що і як говорити далі, чи може перевіряв, як поставиться до його заяви Вовк. — Я мушу виїхати.

— Твердо?

— Цілком. — Райблен змовк, подумав трохи... — Але знайте, що там я ні про що не скажу, — підкреслив він багатозначно.

— Ми ні з чим не ховаємося. У нас є нестатки, прориви, відсталість, але це відоме усім. Про що ви не скажете?

Суворе Вовкове запитання примусило Райблена швидше висловити свої думки.

— Ваші черги. Хліба мало, один костюм на рік.

— Я їх маю три, — спокійно заявив Вовк.

— Непорядки на виробництві. Зажим.

— Наприклад? — Запитавши, Вовк очікував на щось разуче і незаперечно конкретне.

— У вас партія керує, а не робітничка кляса. Заробіток затримують.

— І не платять валютою Райбленові, бо вона йому непотрібна раз, а подруге, Райблен не має на це й договору.

— Але маю потребу, — сердито вихопився Райблен.

Максим Вовк пробачливо посміхнувся.

— Я маю потребу у вільному часі і охоче працював би замість семи годин три, але соціалізм будувати не легко і щоб колись, та й зовсім вже незабаром, наші діти працювали не більш трьох-чотирьох годин, — я мушу працювати сім.

Райбленові вочевидь мало сподобалися ці слова. Він не хотів слухати про політику. Найгарячіші думки, скеровані на здобуття валюти, не прощалися з його головою.

— Ви скажіть мені просто. Ви маєте авторитет, вас послухають?

— Кажіть просто, Райблене.

— Допоможіть мені одержати валюту. Єдине, що вас прошу. Мені вона потрібна.

— Вивезти у Німеччину?

Райблен зняв свою руку і сунув її у кишеню. Сказати Вовкові він не мав чого.

— Я хочу повернутися туди. Це правда.

— Але там безробіття й голод — додав за нього Вовк.

— Так. А тут нас зневажають. Газетку бачили?

Максим Вовк стримано посміхнувся. Він розумів: Райбленові кортіло, щоб Максим Вовк заговорив спочатку, сказав саме про газету, та він йому odmовив у цьому.

— Ні я за валютні справи не беруся. Якщо ви хочете працювати, вам дадуть усе, а ні,—можете їхати; ми, звичайно, впораємося й самі. Райблен тихо зідхнув. Він не сподівався, що Максим Вовк так просто та спокійно відповість на таке трудне, на Райбленове переконання, питання.

— Впорається?—недовіжливо і трохи іронічно спитав Райблен.

— Цілком. Нас підтримує робітнича кляса цілої землі, бо ми довели, що нас є за що підтримувати. Передові пролетарі дивляться на нас, як на свою батьківщину і якщо один Райблен по кине нас,—ніщо від того не зміниться. Це ясно для мене.

— Ні.

— Абсолютно.

— Я поїду. — Райблен сказав це ображено, надто холодно, підкреслено, демонстративно.

Він сподівався найсильніше вразити незламного коваля, та схвилювати його у цей спосіб було дуже важко.

— Щасливої дороги, — сказав спокійно Вовк, і дуже ввічливо провів Райблена до дверей.

— Дуже шкода, що я до вас звернувся. Вибачте — линув він ложку отрутої ввічливості.

— Будь ласка, — сказав Максим Вовк так само спокійно і зачинив двері. Він трохи пристояв, прислухаючись до Райбленових кроків і, коли в коридорі все стихло, повернув до хлопців.

XIV

З театру Ромен вийшов більш ніж схвилюваний. Та він, власне, і не вийшов, а швидко вискочив, бо ходу, що за нею злітає пил і зриваються з підлоги папірці, не можна зарахувати до категорії, яка б підтвердила досить спокійне „вийшов“.

Поперше, Ромена смертельно обурювало таке аж надто ліберальне ставлення до репертуару столичної опери членів худполітради, бо прем'єру, попри його гарячі протести, ухвалили пропустити, а подруге, на обговоренні цієї ж таки опери Ромен зовсім несподівано „сів у калашу“. Коли ж до цього приєднати „кисільну“ позицію Миколи Шелеста, який теж висловлювався, як член худполітради, і своєю промовою сприяв дозволі на показ опери та й почасти тому, що Ромен сів у „калашу“, то стан Роменів і його ставлення до Шелеста з'ясовуються повнотою.

Не легко грюкнувши останніми дверима, Ромен вийшов на круглий майданчик, і тут вичікуючи зупинився. За Роменом десь плентався Микола Шелест і покинути його і демонстративно піти самому, коли дорога їм лежала в одному напрямку, Ромен не хотів. Тож, вирішивши зачекати на Миколу Шелеста, Ромен хотів поговорити з ним не тільки про свій несподіваний провал, такий дошкульний і неприємний, а й докладніше з'ясувати позицію, яку Микола Шелест узяв на обговоренні.

З-за рогу цибинив світанковий вітер. Холодне пізньо-осіннє світання розкривало сіруваті полотнища досвітку. Вулиці кричали

порожнечою північного вітру, поблискували ліхтарями і великі тіні найрізноманітніших форм важко гойдалися на кам'яних стінах будинків. Вітер шелестів останнім листом осені, сичав у продувах між будинками, звивався у вуличках, що йшли до старого міста, міцнішав.

Ромен одгорнув рудуватий комір української „видри“, точніше звичайної степової овечки, нетерпляче обернувся до дверей.

— Вайло чортове, — подумав Ромен, застібаючись на всі гудзики і став так, щоб беручий вітер задував йому в спину.

З театру виходили по одинці й групами. Ромен дивився на них, бачив, як вони хапалися швидше загорнутися в поли та ковніри, кидали один одному щось на прощання і хутко зникали в різних напрямках. Ромен помітив дороге хутро Бусі-Розіної та, власне, й не помітив, а швидше почув її стійкий бас, як завважив і те, що вона вийшла разом з директором.

— Яскравий приклад комкуміства, — гірко подумав Ромен. — Бездарна актриса, яка пішла до нашої партії тільки тоді, коли ніяких шансів на прогаш, на випадок якоїсь зміни не було, господарка дикого баса і Кравченко не розуміє — оглянув Ромен його спину, — що, сліпо підтримуючи бездарну актрису з її дуже сумнівними комуністичними переконаннями, він не може посилити в театрі ідейного впливу нашої партії. Така ж підтримка цієї вочевидь бездарі тільки компрометує його, як представника партії, робітничого посланця. І то не тільки тому, — думав Ромен, — що Буся-Розіна іде першою в головорежисерівській курії, а головне, здається, з тих міркувань, що наш робітник-висуванець не зміг до цього часу побачити за її крикливими фразами про марксіську ортодоксальність убогих пристосовницьких ідейок звичайного обивателя, якого розбила соціальна революція, зруйнувавши його ковані цинком скрині з теплими затишками запічків.

— Слугування Бусі-Розіній і холодна байдужість до того, що виробляє головорежисер, цей кобиляцький європеець з товаришкою Гай — ось програма, що її хочуть покласти ці „таланти“ на плечі представникові робітничої класи. Ні, голубчики, ми не дамо вам пальчика. — В голові Роменові визріло тверде рішення.

— Поставимо його відчит. Нехай скаже перед робітниками, що він зробив, як робив і що буде робити, — вимовив Ромен. — Мислі ці пролетіли з прудкістю вітрових хвиль і рішення Роменове стало чітке, як програма його класи. виправити помилки, що їх припускається директор, поставити робітничу вимогу до репертуару, одвести на свої місця „найталановитіших“ режисерських висуванців, назавжди покінчити з дешевою спекуляцією на марксизмі, що його використовує цей мімікрічний елемент, ось програма, що склалася в Роменовій голові після сьогоднішнього засідання худполітради.

— Інакше ми будемо виконувати ганебну роль ширми, що за неї ховаються ці майстри театральної „аполітичності“, інакше ми, хочемо того чи ні, обдурюватимемо тих, хто нас послав, склада-

тимемо ухвали проти своєї класи.—Ромен пригадав своє рішення про Бусю-Розіну та як вона висловлювалася, гаряче й широко, і його взяв сумнів.

— Може й справді директор правий? Може й натурально, що він у тих умовах мусить підтримувати кандидата до партії Бусю-Розіну. Але ж? — Ромен замислився.

Ніхто не міг йому показати відповіді, виготовленої як добра резолюція, а саме такої відповіді, ясної й чітко спрямованої і потребував Ромен. І зараз, як і завжди в таких випадках, хлопець пригадав безприкладну в історії непримиренність більшовиків.

— Ні, я таки правий. Аджеж наша партія у критиці помилок і хиб своїх навіть найзаслуженіших, найвидатніших діячів ніколи не була за товариство „всепрощення гріхів“. Чому ж я не маю права вимагати критичного ставлення до таких, зовсім не перевірених комуністів, як Буся-Розіна, яка де слід і не слід галасує про марксизм, ховаючись за ширмами принциповості, порушує її сама та орієнтуючись у тому ж таки марксизмі не краще від першого-ліпшого з вуличних „ваньків“. — Подумавши так, Ромен, нарешті, дійшов потрібної рівноваги. Тепер він спокійно думав не тільки про Бусю-Розіну та директора, але й спокійно згадав той момент, коли під час обговорення прем'єри Буся-Розіна схопилася з місця й стрибнула на нього, як на дискредитатора особистого Марксового життя. Ромен розумів зараз і сам, що спогад його у тому випадку був недоречний. Але заперечення від Бусі-Розіної в жодній мірі не тільки не виправили його зайвої на той випадок репліки, а навпаки — компрометувала цю велику людину, життя якої Буся-Розіна зуміла втиснути у сіре лахміття убогої міщанської фантазії, високо „принципіальної“ і ортодоксально „витриманої“.

— Ну, та ще буде час виправити, а тепер, хлопче, додому, бо однаково ж я не дочекаюся на Миколу. — Так подумавши, Ромен підправив комір і рушив з майданчика. Та не більше, як за хвилину він мусив зупинитися. На його гукав Микола Шелест, вимагаючи, щоб Ромен зачекав.

— Затримали. Ти мені пробач, Петрусю—оджекувався Шелест, — але я ніяк не міг. Мусив пропагувати нашу літературу.

— Дуже поважне завдання і я охоче тобі вибачаю.

— Але навіщож ця іронія, Петрусю? — Микола вирівнявся з Роменом. Він хотів побачити його обличчя, перевірити, чи й справді, Ромен іронізував, бо він мав одно з тих облич, які не видавляють приємної посмішки, коли нутро їм горить зневагою.

— Я цілком серйозно, — сказав Ромен, коли вони вийшли на широку асфальтовану вулицю.

— Серйозно іронізуєш?

— А хоч би й так. Хіба твоя, Миколо, пропаганда української літератури має якийсь принципіальний сенс?

— А ти думав?

— Я так думаю, що ваш брат — великий кастовик, — твердіше

сказав Ромен. — І це справедливо навіть у застосованні до таких письменників, як ти.

— Неправда, — одповів трохи ображено Шелест. — І саме тому, що ні я, ні мої товариші ніколи не відмежували себе від цілого суспільства, від пролетаріату.

— Велика заслуга! — Ромен промовчав, може він сподівався, що Шелест ще щось скаже. Але Шелест мовчав.

— Велика, кажу, заслуга. І ти, Миколо, не розумієш хибности твоєї думки. Що визначає твоє „не відмежували“, як не звичайнісеньке твердження твоїх одноосібників із затишненьких кабінетиків.

— А в тебе?

— Я не проти кабінетів. Це умови для роботи, але якщо у тих кабінетах нічого немає, окрім реліквій української старовини, огризків східньої екзотики, патефонів та легенького читива, — такі кабінети не тільки непотрібні нам — нам чужі й володарі тих кабінетів.

Микола Шелест трохи помовчав, але Ромен чекав на нього, вимагав відповіді, і він, жартома, щоб урятуватися від його твердження, запитав:

— А що б ти, Ромене, поставив у тих кабінетах. — Ромен зрозумів, що Шелест злегковажив його запитання, може, навіть зіронізував. Тому відповідь Роменова була ще гарячіша.

— Що б я поставив?

— Так.

— Замість українських старовинних реліквій — конструкції радянських машин і зразки дорогих покладів нашої землі, замість легкого читива — класиків марксизму-ленінізму, а замість східніх фінтивлюшек — розіп'ятих, замордованих японцями-імперіалістами — китайських робітників та селян.

— Програма не погана, але я не розумію твоєї кровожадности. Чому, ти хочеш прикрашати кабінети письменників розстріляними китайцями?

— Тому, що абсолютна більшість із твоїх одноосібників, — Ромен затримався з викладенням думки, — я б сказав є зовсім соціально пасивний елемент.

— Говори ясніше.

— Можу сказати ясніше, але перед цим невеличкий вступ...

— Говори, говори.

— Я зустрічався з багатьма із твоїх товаришів. Люди з них непогані, але коли ти придивишся до них, — висновок один. Кожний з них носить на лиці категоричну вимогу схилитися перед ним, падати на коліна, кожний з них вважає себе за пуп землі. І це не звичайна дріб'язкова пиха. Ні. Це їхні почуття отії вищости від інших, демонстрування претенсій на першу роль у нашому суспільстві без найменших прав, бо більшість з них не бере жодної участі в соціалістичному будівництві. У мене складається навіть думка, що вони його сахаються, утікають.

— Помилка, Петрусю!
— Зовсім ні. Ти мусиш вислухати мене.
— Я терпляче слухаю.
— Бо коли б твої одноосібники цього бажали, ми б мали нашу літературу... Ми мали б ту літературу, яка допомогла б нам перероблювати людей, виховувати з них нову людину, ми мали б ту літературу, що її робітнича кляса могла б визнати за свою.

— А ми не маємо?
— П'ять — десять книжок за п'ятнадцять років і за умови, що в Україні сотні літераторів — це скандал.

— Переключитися, Петрусю, не легко. Товариші переключаються на реконструктивну тематику. Це я знаю.

— Вони переключатимуться ще роками. Твої літературні індусти не почувають відповідальності. Вони не болять інтересами нашої кляси, вони споглядають дійсність і чесно чекають на той час, доки робітнича кляса збудує соціалізм, а їм пам'ятники.

— Це занадто. У тебе явно лівацькі заскоки.

— Не лякай. Лівацьких заскоків я не боюся, але далі терпіти цього не можна. Час заявити їм про сплату векселів. Революція дала для вас усе, але що ваш брат дав для революції? Я не хочу обвинувачувати ту більшість з них, що пройшла осторонь революції, яка одсигувалася по хуторах та тепленьких затишках, яка виглядала у віконечко й постерігала, як краді сини республіки віддавали життя за справу робітничої кляси, — така вже природа дрібнобуржуазного інтелігента, — він не знав з ким йому йти і у всякому разі не йшов з нами. Але ж що вони дали для робітничої кляси, як фахівці? Що вони можуть „пред'явити“ нам, як підставу до тих вимог і претенсій, що так і пруть з кожного. Ти, бачу, не погоджуєшся? І не посміхаєшся, Миколо?

— Ні.

Микола Шелест кинув Роменову руку, нервово запалив цигарку.

— Я бачу, і це кращий доказ твоєї кастовості. — Це дрібнобуржуазний кисілик, безпринципщина, липовий колективізм ваш, що стає на перешкоді навіть тобі у питанні розмежування, ліквідації знеосібки. Книжку може написати кожна грамотна людина. Але написати таку книжку, яка б змобілізувала читачів на виконання наших завдань, яка озброювала б читача гарячою ненавистю до ворога, яка мусить захопити нашого читача, збудити його емоції на виконання соціалістичного будівництва, — дати таку книжку, якраз і є завдання наших письменників.

— І вони не хочуть цього? — в Миколиному голосі Ромен упіймав крихту іронії.

— Да! Коли хочеш певна частина не хоче цього і або одсигується, або подписує на такі „нейтральні“. „вселюдські“ темки, які нам зовсім непотрібні, навіть шкідливі. Я розумію, що є з них певна частина, хто може й щиро хоче дати потрібну книгу, та вони не мають досвіду, не знають практики робітничої кляси, партії, молоді.

— І де їхня провина?

— Мільйон разів їхня. З віконичка затишного кабінета, у розцілинку нічого не побачиш. Не відчуєш темпів нашого життя, не зрозумієш напруження волі класи, як не побачить її письменник і на цій вулиці, коли він мандрує по ній. Але тут справа не провини, а того кричущого опортунізму, лібералізму пролетарської частини, комуністичної частини наших письменників, які не вміють чітко диференціювати письменників за їхньою продукцією. Я знаю скільки здійсмається галасу навколо заборони якоїсь книжки. Я знаю, як розпинаються за це по всіх перехрестях вивернуті кожухи горе-хутористів, як нервуються елегантні капелюхи цих європейців...

— І чому? Забороняють, знімають книжку тому, що це брак, тому, що вона шкідлива. І уяви, Миколо. — Ромен передихнув. — Я хочу навести просту ілюстрацію. Уяви, що коли, прикладом, робітник зіпсує якийсь деталь, — він розуміє, що цей деталь не можна використати для машини, що машина від того працюватиме не так, як треба, що машина зіпсується. Це ясно і наш робітник не тільки визнає, не галасує, не протестує, а тяжко боліє з того, що він виробив брак. А письменник? А письменник не розуміє того, що ідеологічно шкідлива книжка, що ідеологічний брак не може йти в череву суспільної машини.

— Він це розуміє і ти даремно так налітаєш.

— Він розуміє так само, як ти сьогоднішню прем'єру.

— Я згоден, Петрусю.

Шелест сказав це так, що Ромен мало не підскаочив.

— Не бери апостольського тону, Миколо. Ти можеш іронізувати, доводити, але повчання свої краще прибережи для своїх товаришів. Я розумію, що визначивши сьогодні Пуччіні, як композитора феодальної доби, тоді як він представник буржуазії, я висловив колосальну глупоту. Визнаю, що я не мав права так говорити, що цим виступом я оскандалив комсомол, але про свою помилку я заявив одразу, на тому ж засіданні.

— Це похвально!

— Кинь, Миколо, свій тон.

— Я кажу правду. Хіба тут потрібні ще якісь підтвердження?

Ромен глянув на нього й завважив, що вони лишали останній квартал, і що за першим рогом мусили завернути в останній провулок.

— Ніяких підтверджень я не прошу, але твій батьківський тон мені категорично не подобається. Бо, якщо ти говориш про похвальність визнання від мене помилки, то я зовсім не можу цього сказати про твою оцінку прем'єри. Аджеж ти своїм виступом підписався під імперіялістичною програмою буржуазних лицарів.

— Тепер ти вже знаєш і не помиляєшся.

— В колоніальній політиці практика феодалізму суттю не відрізняється від практики свого гідного сина. Для мене ясно, що в цій поставі ми пропагуємо дитячу невинність японського імперіялізму,

а він, рятуючись од крові китайських робітників та селян, вище підтягає мисливські чоботи й бреде далі, у серце країни. І те, що ти підтримував цю поставу, не робить тобі чести.

— А що ти мусиш робити. Гроші й час затрачені?

— Я й сподівався, що ти, Миколо, скажеш так. Для тебе, як і для більшості тих, хто сьогодні виступав, найважливіше це витрати. Але треба пам'ятати, що капітал, затрачений на ідеологію, дає найбільший ефект, найдовше обертається, а твої виступи працювали сьогодні не на нас.

— Нова теорія!— кинув жартома Шелест.

— Це теорія відомого тобі Карла Маркса, але, на жаль, ти пішов сьогодні з Бусею, Розіною.

— Вона була в тому випадку права.

— В чому вона була права?— гостро запитав Ромен.

— У тому, що ти зовсім недоречно кинув фразу, що обиватель зробив з Маркса ікону за своїм власним образом.

— Це правда.

— Але говорити, що Енгельс разом з повідомленням про пересилку Марксові політичної і найактуальнішої літератури в одному рядкові ж запитує чи одержав він ящик вина ти не мав права.

— Я сказав це згарячу. Це вирвалося, як протест на спроби Бусі-Розіної зробити з цього великого мислителя й людини боженьку, пристосувати Маркса до смаку провінційального міщанина і якби Буся-Розіна не почала говорити про марксизм та Маркса з виглядом попівської непогрішності—я напевне б змовчав. З Маркса був геніальний стратег і теоретик пролетарської революції, але, щоб зрозуміти його, треба знати не тільки те, що він написав „Капітал“. Треба знати, що з нього була людина, не аскет, не манах, не затворник, яким його уявляють ці Бусі-Розіни.

— Я згоден, але ти, Петре, був всеж таки не правий.

— Я сказав,— зідхнув Ромен,— і зумію заявити про свою помилку перед партією, комсомолом. Але знай, що я скажу і про прем'єру. Погодитися, щоб вона йшла так—це скандал.

— Чого ти, власне, хочеш?

— Я говорив. Її треба переробити так, і це зовсім легко, щоб основу глядачевої зненависти скерувати і на панів американців, і на японців. Події треба показати на тлі поневоленого Китаю, до чого є всі можливості, а не приєднувати свій голос до хвоста вихристих головрежівських задумів, дуже неоригінальних і політично зовсім трухлявих, шкідливих.

Петро Ромен змовк. Мовчав і Микола Шелест. Вони наближалися до будинку, де жив Ромен, поспішалися.

З-за обрію неспішно виглядав день. Ніч, відчувши його удар, затулялася темною долонею заходу, падала.

XV

Галина Берман довго пристосовувала малозручну для такої мети, як побачення, п'ятиденку і, кінець-кінцем, таки досягла свого.

Сьогодні її вихідний день якраз зійшовся з Роменовим. І сьогодні Галина мала побачитися з ним у лісопарку. Побути наодинці, поганяти у спорожнілих осінню алеях на самокатках, поговорити з Роменом, подбати прийти до з'ясування того питання, що ось уже кілька днів так хвилювало її — така програма склалася їй у голові. Вона мала його якось розв'язати, бо коли Ромен, характеризуючи Бусю-Розіну, висловився про її далеко не першу молодість, Галина схвилювалася. Вона згадала свої минулі захоплення, а з ними і те, що рік тому Галина разом з тими захопленнями віддала і недоторканість молодости. Це трапилося так несподівано і так випадково,

Пригадавши зараз ту ніч. Галина боязко обернулася до свого крихітного ліжка. Лице їй раптом поїнялося запаленням, а в руках дівчина відчула ту слабкість, що опановує тіло тільки після втомної праці. Галина кинула ліжко, поспішила до великого люстра. Очі їй неспокійно лягли на відбиткові стрункої постави. Галина зробила легкий вихил тіла, задоволено сконстатувала не абияку стрункість ніг, граційність трохи схилених до низу ramen, шовковий полиск ніжної шкіри, що випиналася з-під не зовсім скромного декольте. Вона сіпнула рвучко рукою і, наче боячись, що хтось впізнає її думки, швидко поправила багрянні поля тонкого шовку, що найшільніше облягав її тіло. Далі Галина стрибнула поглядом до обличчя. Відбиток у люстрі зустрів її гарячим подихом двох чорних очей, запалених почуттям нестримного шалу, викликом і вимогою молодості дозрілості. Очі їй горіли, підкреслювали серпневу смаглявість обличчя, бунт молодості крові, вимоги безумовної покорі кожного, хто зустрінеться їй.

Галина вдоволено одійшла від люстра. Почуття своєї краси, її не аби якої сили цілком вдовольняли дівчину. А будиши певна цього, Галина на момент навіть забула ту ніч, що тепер завдавала їй стільки неспокою. Рухи їй набрали впевненості і тієї бадьорости, що вигідно відрізняли Галину з-поміж сотень інших дівчат.

„Я скажу йому — подумала дівчина. — Скажу все, як було. Краще одразу, щоб потім не викручуватися, звиваючись, може все життя, під перехрестям запитань і його здогадів. Краще розбити одразу найкоштовніше, ніж полюбивши його, — потрапити в його полон і назавжди втратити ту силу, якої на початку може повністю вистачити, щоб перебороти те, що стане тягарем на все життя“. З цими думками Галині пригадався випадок, що трапився кілька днів тому в трамваї. В її пам'яті вирізьбився він до найдрібніших деталей, став за прапір у її ставленні до Романа.

Товариш Люль зробив абсолютно правильно. Аджеж, коли б його Ігор лишився на все життя калікою — легше від того Люлеві не було б. А потім, можливо, що він би й помер, бо не кожна дитина може винести таку муку. Галина пригадала вечір, коли вагман трамвайного парку товариш Люль сів до її вагона. Вона згадала чорноокого Ігоря, його кучеряву голівку, дитячу безтур-

ботність і ту радість, з якою Ігор розповідав їй про кіно, куди він його батько. Розмовляючи з товаришем Люлем та жартуючи з маленьким Ігорем, Галина проїхала з ними до зупинки, де вони мали зійти. А коли вагон зупинився, щоб викинути з дерев'яного черева численних пасажирів і взяти не меншу пайку нових, Галина пішла разом з ними і до виходу.

На вагон тиснула розгойдана хвиля натовпу, збивалася в клубок біля вхідного ганку, вирувала з боків, забігала спереду.

Товариш Люль поспішався до виходу. Попереду він обережно вів свого сина, захищав його від поштовхів, стеріг, щоб чийсь небережний рух не завдав хлопчикові болю. Галина йшла позад нього. Любов, з якою вів свого сина товариш Люль, вразила її найглибше. Вона знала, як Люль нестримно любив свою дитину, але його запобігливі заходи, з якими він вів кучерявого Ігоря, захопили її всю. Довівши його до вихідного ганку, товариш Люль зумів урятувати сина не тільки від можливих поштовхів, — Люль провів його так, що жодна стороння рука, жодний доторк чужого одягу не потривожив сина, Справедливий егоїзм батьківської любови, що зростає на ґрунті повної довіри дитини до старшого і сильнішого, де вона інстинктивно шукає захисту від цілого світу, бувша певна того, що її врятують навіть від геологічної катастрофи цілої земної кулі, тут виявився повнотою. Бачивши це, Галина кинула Люлеві репліку захоплення і Люль втішно й радісно посміхнувся. Потім Люль завважив, що рука вагмана, його товариша по роботі, лягла на криву ручку вимикача. Вагон мав рушити. Крикнувши вагманові зачекати, Люль узяв Ігоря під паховки і зразу ж стрибнув з ганка. Але енергійний рух вагона випередив силу інерції його тіла. І за цим одбулося щось неймовірне. Вихопившись за Люлем, Галина отетеріла. Тіло їй одубіло і голос зник кудись. Вона почула, як товариш Люль несамовито скрикнув, відчувала, що вагон ривко став. За цим товариш Люль рвонувся до колеса вагона і мов божевільний смикнув Ігорове тіло до себе. Побачивши, що з нього лишився тільки тулуб, Галина помітила під колесом дві невеличких ніжки. І тоді ж, в момент, в один подих, товариш Люль вихопив револьвер і скинув його чорну цівку просто синові на лоб. Гострий постріл розкинув у розтіч купу зівак і назавжди позбавив непритомного Ігоря від мук, що чекали на нього після першого удару.

Галина здригнула всім тілом. Руки їй безвільно впали на столік. Спогади навалою здавили їй груди. Хотілося крикнути, врятувати Люля, рятувати себе. Але нікому не вистачало б сили врятувати товариша Люля від другого пострілу, як ніхто не міг урятувати зараз Галину і від тієї першої ночі.

— Він зробив правильно. — Галина вимовила це сухим шепелестом спалених губів, гірким почуттям втраченої молодости, незаплямованої доторком чужої і, може, чисто випадкової зустрічі. Аджеж того, хто бував з нею рік тому, вона забула давно. Галина забула навіть, який він був із себе, не знала, куди він

подівся, як не знала звідки він і прийшов. За цим на думку її спала остання розмова з Отто Вольфом, його підкреслена до неї зацікавленість, зайві рухи, що він їх виявив, одводячи її з опери додому. І хоч дівчина рішуче опротестувала Вольфові залицання, хоч вона не думала вже якийсь час ні про кого, окрім Ромена, проте спогад про елегантного німця трохи підбадьорив її, визволив з того стану безнадійного розпачу, що колінами осів на еластичний схил її округлих рамен. Дівчина підвелася від столика і рівно пішла до люстра.

— Одразу про все. Навіть смертельний присуд. Моє каяття, мої болі є сильніші за фізичну смерть, бо смерть тільки жмут страху, тільки жах від помаху невідомого. Але легше перерізати одразу всі нитки, що зв'язують тебе із зовнішнім світом, ніж бути за свідка тому, як вони згнивають і рвуться, поволі одна за одною. Відчуття, що вони гниють, розуміння того, що надходить черга порватися, є страшніше від почуття смерти.

Галина упіймала себе на розп'ятті чорного розпачу, стріпнула запереченням. Кільце чорного бархату упало їй на тонку лінію брови, закрило око. Галина рішуче одкинула чуб, випросталася тілом. Ромен любив легеньку кучерявість її голови, його зір одпочивав на її засмажених очах, не раз потопав у цьому непокірному оксамиті кучерів.

— Кваша, — дратівливо сказала дівчинка, — кинувши люстро Я належу до тих злочинців, хто не тільки зробив той злочин у стані повної розумової безконтролі, а й зробивши його, назавжди засудив. До мого тіла не доторкнеться жодна чужа рука, доки я почуватиму, що моя любов огріває Роменові почуття. Його ідеалом є саме така дівчина і я з гордістю заповню його вимогу. Я пронесу її від радісного дня нашої першої зустрічі до осяйної великою мудрістю старости. Хай мої бажання перетинаються хвилинами палкого неспокою нової зустрічі, нехай я буду з цими бажаннями може одна на всьому світі, але я нестиму мою любов до нього з тим надхненням, яке не дозволить віддати іншому навіть найменшої краплі звичайної уваги.

Ці думки випростали Галинине тіло, надали її рухам тієї прудкості, що були для неї звичайними. Дівчина зарухалася швидше. За хвилину вона зосереджено оглядала новеньку самокатку, що за кілька хвилин мала понести її до лісопарку. Там буде чекати на неї Ромен і Галина не хотіла, щоб він, приїхавши туди, нервувався, виглядаючи її. Тому вона миттю перевірила машину, скинула на рамена коротеньке пальто обшите знизу лапастим хутром, загнала непокірні кучері під рожеві криси елегантного капелюшка і за хвилину вивела самокатку на підвір'я. З далекої околиці, де жила Галина до лісопарку — щонайменше десять кілометрів. Але що важила ця відстань для її мідних ніг? Яке значіння мала для неї десятикілометрова путь, коли Галина, не розмірковуючи, поїхала б навіть тоді, коли б вона раптово збільшилася у десять разів.

Дівчина вивела машину за ворота. Околиці міста спали. Дорога, що вела до головної артерії — лисніла чорнуватим асфальтом тротуару, рябіла пожовклим листом, ворушилася нечастими подорожанами.

Галина легко зняла ногу і слухняний педаль кинув машину вперед. Обабіч заблимали дрібненькі будиночки з такими ж дрібненькими вікнами. Під резиною тугих покришок зашелестіло листя і в ушах хвилями зашумів вітер. Галина гнала самокатку з неймовірною швидкістю. Але дійшовши краю тротуару, — вона зупинилася. Звідки до міста відходили один за одним трамвайні вагони і Галинин рух мусив уповільнитися. Вона звернула ліворуч, швидко перерізала трамвайну колію, подалася вперед. Перед нею горбився міст. Галина уповільнила погін самокатки, і тихо виїхала на міст. Вітер зустрів її пересвистом осіннього гніву, холодними бризками, що зривалися не знати звідки. Та це її не зупинило. Вона легенько стрибнула з машини, повела її в руках. Внизу під мостом плющилося ріка. „Бурхливі“ води її повнотою виправдовували мудру назву Нетечі і стікали не знати куди, посилюючи сухий басейн харківського межиріччя. Зліва від Галини самотньою купою червоної цегли, стояв будинок першого українського повістяря Григорія Квітки-Основ'яненка. Біля нього вартували гідьчасті столітні осокори та поодинокі пари закоханих, які не зважаючи на холодке вістря осені, недвижно кам'яніли на ослінцях парку. Мостом пробігали крикливі трамваї, гупали важко копита ломовиків, з грохотом перекочувалися важкі ваговози.

Галина перейшла міст. Легко стрибнувши на сідло самокатки, вона вправно обернула шестерню передачі. Машина швидко замигтіла білим нікелем тонких спиць, понесла дівчину до центру. Галина вправно керувала, але рух її самокатки щохвилини утруднювався. Вулиці повніли перехожими, трамвайними вагонами, безперервним гудом автомобільних сирен, гуркотом важких ломовиків, селянськими підводами, невинним струмом людського потоку. Бадьора самокатниця старанно маневрувала, дбала не зменшувати ходи. Вона, хвилюючись, думала, що Ромен чекав уже на неї і ця думка посилювала роботу її ніг, збільшувала пильність бистрих очей, хвилювала груди очікуванням.

Галина вирвалася, нарешті, з вузьких вулиць околиці. Перед нею заяснів вогкістю асфальту майдан. Поминувши його, дівчина вихопилася на головну вулицю. Груді зідхнули вільніше. Галина вирівнялася і легко понеслась на самокатці. Назустріч їй щохвилини шугали бистроногі авто, обганяли її, кричали застережливо сиренами, звертали в узбічні вулиці, метушилися. Але Галина не приділяла їм найменшої уваги. Центральна вулиця була досить простора, щоб їхати зовсім безпечно, а вдалені Галина побачила перші контури замиського парку. Вони вирізьблювалися на похилому обрії вулиці, мов кликали Галину поспішати. З неба сповзали розірвані шматки обважнілих хмар, поволі падали до обрію, ховалися за синіми контурами лісу.

Галина безжально натиснула педалі. Самокатка легко ірвонулася вперед. Хвиля сирого вітру ударила Галині в обличчя, зашвистила в ушах, забилася в шовкових пілках її сукні, вирвала з-під капелюшка стружку кучерів і загоїдала їх на високому лобі. Дівчина скинула заперечливо рукою, загнала непокірне волосся під капелюшок; воно заважало їй постерігати даль. Самокатка пішла повільніше посвисти вітру ушухли. Над Галининою головою виром клекотали аеропляни, а перед її очима високо здіймалася вежа аеропристані.

Дівчина втішно кинула зір на біле тіло вежі, вона була за межу, що за нею до зустрічі із Роменом лишалося щонайбільше кілька нетерпеливих хвилин.

Галина випросталася на м'ягкому сиделечку і вся спалахнула. Серце їй залопотало у такт до сталевого стукоту повітряних птахів, а очі пружно лягли на Роменові, що мчав до неї з надзвичайною швидкістю. За хвилину їхні самокатки наблизилися зовсім і Ромен високо зняв руку.

— Старт! — Ромен скочив на землю.

— Салют! — відповіла йому Галина, відчувши Роменову руку на своїй талії. Лиця їх пашили молодістю, чорними іскрами кришилися очі і губи горіли найвищим нагрівом.

Ромен дивився на неї якось хвилюку мовчки. Захоплений з її піднесення хлопець не в стані був зараз запитувати й думати. Ромен забув і те, що тільки кілька днів тому Галина змовчала, коли він висловив їй свої думки з приводу тих дівчат, які безконтрольно віддають себе стихії почуттів, не обмірковуючи, що з того буде. Ромен дивився в рожевий вогонь її уст, хвилювався й мовчав. Галина бистро скинула очима. Переконавшись, що поблизу нікого не було, вона легко поклала самокатку на бік і прудко обхопила Роменову шию гарячим кільцем рук. Ромен боязко тріпнувся.

Жаданий поцілунок не вдовольняв його на широкій дорозі асфальту. Галина відчула це і легко розняла руки. Вона хотіла сказати щось Роменові про свої захоплення, але її перебив гучний регіт. Вони рвучко обернулися — обоє і в одну мить.

З-за низького паркану білого цементу, випросталися дві постаті. Один з них закотисто реготав, пересипаючи той регіт репліками найвіртуознішої лайки, а другий миттю узявся руками за квадратний стовпчик і важко гупнув на тротуар.

Ромен, знаюши добре цих люмпенів, одразу зрозумів його мету. Рука Роменова вигнулася назад і зразу ж повернулася, подовжена невеличким тілом вороного бравнінга.

Галина захвилювалася. Вона знала, що Ромен ніколи не тікатиме, — хай перед ним буде не два хулігани, а цілий десяток, але перспектива, що стала зараз, не тішила її.

— Роменчику, давай їхати. — Пильніше придивившись, Галина добре відрізняла приплюснутий ніс свого недавнього пасажира, такого елегантного тоді, захвилювалася.

Але Ромен немов не почув її. Він вийшов назустріч до кошлатої постаті представника рештків люмпенства і спокійно став. Кошлата людина збавила запалу в ході і теж стала. Змірявши Ромена не дуже привітним поглядом, вона змахнула рукою і зразу ж повернула назад.

Ромен повернув до Галини. Осідлавши двоногих коней, вони рівно понеслися у широку алею лісопарку.

XVI

Цех завмирав. Робітнича енергія остужувалася близьким перепочинком. Прогони зарясніли робітниками, залунали окремі голоси — починалася звичайна ранкова перерва, або точніше ранній обід першої зміни. Крани робили останній похід, преси й молоти ставали на годинний перепочинок.

Бригада Вовка стала за центр уваги цілого цеху. Прогінні газети однодушно показували її бездоганну роботу по всіх обчисленнях. Крем'язний бригадир похмуро дивився з кожної цехгазети, а загально-заводська „Ударні темпи“ подала сьогодні знімок цілої бригади. В ній підкреслювалося виняткову роботу, ініціативність Максима Вовка, завзяття Майки Сніжок, відданість справі малого Пилипка, непохитність старого грубника Дем'яна Омеляновича. Газета висвітлювала ці факти дуже просто. Без пустопорожньої крикливості, без мудрих слів. Але що простіше було складено відчити, тим героїчніше виглядали люди, які не тільки поборолі відставання, а ще й перевищили загально-цехові норми.

Ромен прийшов сьогодні на завод раніше ніж завжди. Він приніс на своїх очах полотнища сухого суму, неспокій, навіть намул розпачу. Ромен не проспав його в тривожному сні, не скинув одмовившись чекати на той вагон, де працювала Галина, не одгорнув його читанням короткого відчиту про бригаду Максима Вовка. Майчина жвавість видалася йому сьогодні нарочитою, а її сміх продзвенів йому найбільшою нещирістю. Роменові здавалося, що Майя Сніжок, дізнавшись про його настрій, навмисне демонструвала перед ним повну байдужість до його особи, підкреслене недбальство в руках, виклик у вчинках. Але це тільки здавалося. Майя була сьогодні така, якою вона бувала завжди. Перемоги її бригади не порушили рівноваги жодного з невеличкого колективу. Вони знали про них заздалегідь, були певні своєї перемоги, безумовної першости. Майя Сніжок не знала, що приніс Ромен до цеху, як не знала й про зміст учорашньої його розмови з Галиною. Та й хто її міг знати, коли вона одбулася на самотніх алеях лісопарку, коли з неї лишився важкий слід тільки у Ромених почуттях. Ромен пригадав, що Галина вчора навіть не попрощалася з ним. Скочила на самокатку, війнула шовковими пухирями спіднички і зникла за першим зворотом алеї. Він боляче сприйняв її вчинок, але суттю не це хвилювало Ромена. Ромена до неймовірності вразила її відповідь. Він не міг зрозуміти тієї легковажності, з якою поставилася Галина до питання про чистоту

в відносинах молоді, як не зрозумів Ромен, з чого так схвилювалася дівчина. Аджеж завжди, у всіх питаннях Галина стояла перед ним, як весняний дзвін неба. Все було просто, зрозуміло, ясно. Побачивши, як майнула Галина, Ромен хотів наздогнати. Та, нахилившись до самокатки, він не підвів її на гумові ноги і, завваживши, що дівчина ще збільшила ходи, — важко сів на холодну дошку ослінця. Ромен довго сидів так. І можливо б він просидів аж до надвечір'я, коли б з півночі не повіяв холодним струмом вітер, коли б той вітер не приніс на крилах невідомих вітрів перших ознак зими. Легкий серпанок дрібненьких сніжинок закружляв у повітрі, забився у голих вітах дерев, підвів Ромена. Але Ромен не сів на самокатку. Обважнілі ноги відмовлялися зробити найменшу напругу м'язів, не слухали Ромена. Він узяв самокатку за вухо багряного сиделечка і тихо вивів її з лісопарку. Прикінєць дня і всю ніч Ромен безсило бився, щоб розв'язати Галинин протест, не розплатув він її настрою і зараз. І саме це й хвилювало Ромена. Але, коли в залізних спорудах продзвенів гудок, — Петро Ромен кинув контору, куди його запросив Отто Вольф, і зразу ж пішов до цеху.

Біля Вовкового молота купчилися робітники. Побачивши їх, Ромен обминув штабель булванок сталевих сировини і рівно пішов туди. За кілька хвилин мали одбутися збори. Ромен мав умовитися з Максимом Вовком про спосіб сьогоденської доповіді, поговорити з іншими товаришами, забезпечити максимальну ефективність обговорення, продумати щоб розв'язати такої ваги питання, як перехід на госпрозрахунок цілого цеху, щонайбільше за півгодини. Останні думки вигорнули всі інші, рішуче перекреслили Роменову зажуру, підвели його голову, організували волю.

Дійшовши гурту, Ромен завважив, що у центрі його стояв Василь Сапіга. Він захоплено оповідав, а з того, що всі слухали його з винятковою увагою, Ромен зробив той висновок, що Сапіга оповідав щось дуже цікаве.

— Прекрасний коваль! Дарма, що старий. — Василь Сапіга зиркнув у той бік, де стояв Ромен і коротко пояснив йому, що річ ходила про старого Ромена.

Петро промовчав. Говорити йому не кортіло. Сапіга помітив це, оповідав далі.

— А то ще був у нас машиніст. — Козубенко. Сапіга помовчав, зняв очі до Майїного підвищення. — От тільки Майка може з ним поборотися. — Майя застережливо одмахнулася.

— Напрасно, Майко. Ми визнаємо, що таких машиністів, як ти, у нас не було. Ну, я вам скажу, братці, що Козубенко гідний був би позмагатися і з Майкою. Він орудував молотом, як ложкою. Щоб сильніший удар, коли не треба, щоб слабшали, коли треба, сильного, — цього не було ніколи.

— Значить, Майка йому прекрасна зміна.

— Правда, Степановичу. — Сапіга всміхнувся Вовкові посмішкою негарної запобіжливості. Але вона вийшла не з того, про що

оповідав старий. Сапіга вочевидь шукав у ній підтримки. Вовкової уваги, захисту його від тих розмов, що коливалися в цеху про Сапіжену зрадницьку роботу.

— Він покладе було під скалок яйце. — Сапіга зняковів, озирнув старших. — Знаєте ж, було на третій день великодня, ми приходили з червоними яйцями. Був дурман—підкреслив для чогось Сапіга і знову обернувся до Вовка. — Так, покладе яйце, пустить з усього розгону скалок... Ну, стукнув же! Щілини найменшої не видно. Готове яйце—думаємо, а здійме скалок—ми до яйця.

— Ціле! — Дем'ян Омелянович заяснів очима. Він виступав у ролі свідка і ладний потвердити все, що розповів Сапіга. Але це його, мабуть, не вдовольнило.

— Ні, ти не про яйце, Василю. Під цим молотом побував і майстер паротягоскладального.

Присутні виявили більшу зацікавленість. Густіше оточили Дем'яна Омеляновича із Сапігою, чекали.

— Козубенко і його попробував! —

Молодь виявила ознаки нетерпіння, вимагала, щоб Дем'ян Омелянович розповів докладно, не хапаючись.

— Тільки коротко. Сьогодні у нас важливі збори.

Попередження старого сприйняли всі з потрібною увагою і мертво змовкли.

— Як це було, товариші? — озирнувся Дем'ян Омелянович. — Дуже просто. Шкура з нього була барабанна. Ганяв робочих, обшитував, порядки завів такі, що кожний підручний, як приходив на завод, то мусив купувати горілку майстрові три роки. За абищизню виганяв із заводу. Супчик. Та й що ви хотіли з полковника. Ну, ми його не любили кріпко. Страх, як не любили. Ну, ви, конечно, знаєте, що дев'ятьсот п'ятий рік був дуже інтересний. Почули ми, що наша бере. На заводі працював тоді товариш Артем. Страйк, а начальник паротягоскладального зразу ж до директора. Вимагаю козаків. Вимагаю розстрілів. Ну, а ми тоді, як би висновки з цього зробили, сказати б по-теперішньому. Знали, коли він проходитьиме повз мартенівський, приготували лантух, обсажили добре його.

Я пішов із Сашком. Був такий собі слабенський хлопець. Каравул держимо, а товариші за дверима. Коли ось іде пан Коробочка.

Ми й не дихаємо. Під брукт поховалися. Тільки він поминув, — Сашко на ноги так добре надів йому лантуха, що той не встиг і обернутися. Сашко тоді зразу ж як штовхне його. Пан Коробочка впав, а я коліном-коліном. Тут товариші прибігли, — поміч. За ними півцеху. В мартен його гада! В мартен — ірода! І всі, узяли Коробочку на плечі, а з лантуха, звеніть, такий воздух, що хоч ніс одрубай. Злякався Коробочка. Несемо у мартен, а він проситься-проситься. Ой, як же він просився, товариші, жалісно. Ну, ми по правді і не думали його палить. Біди було б багато. Радимось, кричимо, а тут і хлопці з паротягоскладального.

— Що ви на його дивитися! Більше йому! І мартена мало!—Коробочка щось торохтить, просить, руки з лантуха висовує, а тут наш Сашко.

— Під молот, каже. До Козубенка! І ми всі тоді: під молот! Під молот! Хто сміється, а хто з опаски й про сльози думає. Ну, ми несемо. Принесли до оцього таки молота, витрусили його з лантуха, а він мов неживий. Уже не проситься і білий-білий. Сашко з хлопцями його за ноги та за руки, під скалок. Козубенко до підойми, а всі чекають. Чекають, що буде. Козубенко здорово одтяг цівку. Коробочка блимнув очима, побачив, що цівка заходила, хотів схопитися, але Сашко його за голову. Стоп, мов, не до тих потрапив.

— Не встанеш, каже, коли тебе моя молода рука безправного пролетарія візьме за груди. Ну, взяв його за чуба і поклав під скалок. Ех, як же садоне з розгону Козубенко. Всі ми похололи. Хоч і не людина він,—Коробочка, ну булванка з нього теж, якби сказати, не важна. Тоді Козубенко ще раз, а ми й отетеріли. Скалок упав йому просто на лоба. Кінець,—думаємо,—Сибір. Не здержався Козубенко, не виконав нашого наказу полякати. Я до нього...

— Скалок, кажу. Що ти наробив? А він як зарегоче, як заїрже бісова кров.

— Тягніть, каже, його. Готовий! Я, каже не хотів, щоб бризками розлетілося нечисте тіло. Скалки жалько, а йому дав бубни. Та як засміється знову. Ми до Коробочки. Смик його. До грудей, до очей, до ніг. Дем'ян Омелянович важко передихнув.

— Живий. Живий і тільки, звенить за вираженіє, мокрий і від нього, як у коридорі, де убиральня...

— А що ж було?—вихопився нетерпінням Пилипок.

— Пошти нічого. Не сказали, хто і як, але він упізнав Сашка. Його знали всі. Погиб хлопець. Били довго, вимагали сказати, хто був із ним, але Сашко мовчав. Розстріляли на третій день,—сказав сумно Дем'ян Омелянович.—Ну, за теж ми й Коробочку не помилювали.

Старий змовк. Товариші теж мовчали, згадували минуле, важко замислившись.

Ромен голосно нагадав про збори. Товариші рушили з місця і всі поспішно пішли до затишного буфету.

Майя Сніжок зачекала доки пройдуть товариші і, відчувши момент, коли Ромен підійшов до неї, помандрувала слідом.

Майя хотіла, щоб він звернув на неї увагу, розтопив кригу свого спокою. Але Ромен і цього разу не помітив її. Він пройшов повз густі шерехи столиків, звернув до невеличкого кону, озирнувшись присугніх, перевіряючи чи не мало їх було і зразу ж запропонував Дем'янові Омеляновичу починати збори.

— За мною діло не стане. Я зараз.

Дем'ян Омелянович жваво переступив кілька східців, повів застережливо рукою. Це визначало, що він вимагав абсолютної уваги

і його підтримали всі. Лише з кутка, де сидів Терешко Довбня та Мартин Хихля, долетіло протестом невдоволення Але на їх ніхто не звернув великої уваги. Дем'ян Омелянович неголосно почав.

— Так, сьогодні, товариші про госпрозрахунок, — Дем'ян Омелянович зачекав доки стихне Довбня. — Нагрішили ми здорово. Нашу державу підкачали. Панові Меллерові киваєм і моргаєм. Наморгали його. Сів на дворищі.

З кутка знявся голос найглибшої зневаги.

— Іграшки!

— Ні, брат, не іграшки, Це ти, Довбне, так думаєш, а справжній пролетарист но то каже.

— Я скажу!

Дем'ян Омелянович знову примовчав.

— Ти, Хихля, можеш сказати, я знаю.

— І скажу. — Підтриманий від Довбні, Мартин Хихля випростав довгу шию. Він лагодився говорити. Та Дем'ян Омелянович заперечив його бажання новим рухом руки.

— Постій. Дай спочатку висловитися свідомим.

— А я несвідомий? — Хихля протестуючи стрібнув на стілець.

В залі знялися перші ознаки незадоволення. Але якщо більшість протестувала проти Хихлиного бажання, то купка, що його обгортала, виявляла йому повну підтримку.

— Побачимо, що ти скажеш. Ти ж ще не знаєш, про що ми будемо говорити.

Дем'яна Омеляновича перебив Терешко Довбня.

— А чого ж рот затикати. У нас рівність. Дай йому слово. —

Та Дем'яна Омеляновича це не збило.

— Якщо той рот єсть куркульська дірка, — ми його заткнемо.

— Я куркуль? Я куркуль? — Мартин Хихля забив руками, миттю скинув шапку і зо зла ударив нею об стіл. — Так я, значить, куркуль?

— Трохи є. — Хихля обернувся. Очі йому блиснули гнівом заперечення. Хихля хотів ударити того, хто це кинув, але сковзнувши поглядом по головах робітників, він не знайшов свого супротивника і від того розгубився.

Збори обдарували його першою пайкою глузливого реготу.

Дем'ян Омелянович закликав до порядку.

— Який же тут порядок?

— А я скажу, Терешку. Порядок такий, товариші. Виробнича нарада та наш трикутник, нарада старих кадровиків...

— Я не був там. — Терешко Довбня намагався перебити Дем'яна Омеляновича, хай що буде.

— Це не важно. З Хоми не чоловік. — Останні слова Дем'яна Омеляновича потонули у глевкому реготі підтримки. Терешка Довбню збили з позиції. Він невдоволено буркнув, обернувся до Мартина Хихлі.

— Ухвалили перевести увесь цех на госпрозрахунок, а слово об цім скаже товариш Ромен.

Майя наставила на нього блакитні ліхтарі очей. Ромен коротко інформував про досягнення бригади Максима Вовка, стисло охарактеризував принципи організації госпрозрахункових бригад. За цим він перейшов до викладання програми цеху, нагадав про ганебні покажчики виконання плану, заперечив поширені від Асло-няна погляди про імпортову залежність і за цим виклав конкретні форми організації госпрозрахункових бригад.

Майя помітила, що не докінчивши думки, Ромен важко запнувся і, як їй здалося, захвилювався. Вона пильніше загострила погляд, трохи підвелася. Ромен мовчав. Але обличчя його, осяйне ясними проміннями сонця, що пробивалося у південне вікно, не виявило навіть найменших ознак хвилювання. Ромен вицікував, доки вляжеться куткова буботнява Довбні з Хихлею, чи може вибирав як найкраще закінчити доповідь.

— Вопрос!— Довбня став на увесь свій зріст.— Вопрос, товариш Ромен, від мене і від товариша Хихлі.

— Будь ласка!

— Од мене такий. Виконать програму нада, але те, що ви сказали, мені сильно не по душі. За що ми боролися, спрашую? За рівність — скажу. А куди тягне оте ваше про зрівнялівку? До сварки між робітниками.— Терешко Довбня поправив чорний капелюх, кинув заперечливо руками, підвищив голос.— А про вашу бригаду скажу так: це недовір'я робітникам. Значить, будемо самі себе обшитувать...

З боків підвелися голоси заперечення, рідкий сміх, жарти. Терешко Довбня миттю обернувся. Чорні кільця вусів йому скочили, блиснули гарячі очі, сильніше захвилювалися груди.

— А щож неправда? З вашою програмою так я буду робити на Василя Сапігу. Пойняли до чого прогресивка веде?

— Ясно!— Ромен посміхнувся. Його підтримали майже всі і це помітив Терешко Довбня.

— А щож, хіба неправда? Я не протестував, коли комуні заводили. Я за рівність. Понімаєте.

— А який у тебе розряд?— Терешко Довбня відчув небезпеку, неспокійно крутнувся, але відповісти мусив, хоч і не хотів.

— Та хіба ти, Левку, не знаєш?

— Ні,— усміхнувся Вовків помічник.

— Розряд я маю четвертий...

— А Василь Сапіга?— Левко був остільки послідовний і настирливий, що як не викручався Довбня, але він мусив сказати, що Василь Сапіга має сьомий розряд.

— Отут твій і комунізм, Терешку. Отут і рівність.

Левкові слова обгорнулися лементом, оплесків найщирішої підтримки. Довбня мусив капітулювати. Його рішуче ніхто не підтримав.

— Ну, раз ви іще не доросли, так я друге запитання.— Терешко Довбня нахилився до Мартина Хихлі, спитав його про щось і зараз ж підвівся.

— Цей вопрос схожий на мій.

Збори викинули жмут пробачливого реготу... Але це не вплинуло на Довбню. Певний того, що на друге запитання Ромен примушений буде одповісти прямо, він не звернув на протести навіть найменшої уваги.

— А чого ж тоді на селі усіх зганяють до купи в артілі? Це для рівності чи наоборот?

— А ти бачив село?

— Ви не перебивайте, товариш Ромен. Це не моє запитання. Це вопрос товариша Хихлі, а він знає.

— Знає!

— А хіба ні?— Терешко Довбня обурився. Однодушний вигук про Хихлю його вразив, може, більше ніж Левкова відповідь про комунізм. А сила іронії тієї відповіді одразу збила його з пантелику. Терешко Довбня капітулював. Його місце заступив Мартин Хихля.

— Так ви от сказали, що все у нас добре. Казали й про колгоспи, в мене друге понятіє. Госпрозрахунок, да. Тільки я не помімаю, товариш Ромене, одного.— Мартин Хихля обіперся поглядом на криси Довбневого капелюха, помовчав.— Чого це воно так, що у нас ви за те, щоб бригада хазяїном була. Воно, конешно, не погано, без хазяїна плохо, а на селі ж без хазяїна обходяться. Раз там колектив, так і тут колектив. Одна ж у нас власть. Так чого ж ми тут піт будемо лити. Наздоганяти, випереджати, а там друге діло.

— Яке?

— Роменове запитання сколихнуло бліду каламуть Хихлиних очей, змобілізувало увагу всіх робітників.

— Та таке, товариш Ромен, що їсти нічого і хазяїна немає.

— Ви хочете сказати — немає куркуля.

— Роменову відповідь підтримала абсолютна більшість, скинула її на руки, поклала на двохметрові рамена Хихлі.

— Я не про куркуля. Олії немає.

— Останні слова Хихля сказав майже пошепки, але їх почули всі. Нестримні буруни реготу знялися над головами робітників, загойдалися по кімнаті, забили протестом, виокремилися в чітке слово „сало“, що вилетіло одноразово цілою сотнею. Почувши його, Мартин Хихля сіпнувся назад і майже впав біля Довбні.

Ромен зачекав доки вляжеться регіт протесту. За цим він обернувся до Дем'яна Омеляновича, про щось радився з ним.

Присутні виявили перші ознаки невдоволення. Збори загаювалися розмовами з Довбнею та Хихлею, а кожний знав, що треба поспішати. Ромен не мусив баритися, не мав права.

— Я не знаю, чи треба одповідати цій золотій парі.

— Не треба!— Робітники гукнули однодушно. Всі бо знали, що Хихля, виступаючи, неодмінно заявить про сало, а Довбня популяризуватиме ідеї урівняльного комунізму. Обмірковане на виробничій нараді питання переходу на госпрозрахунок не потрібувало

дальшого зволікання. Ромен не хотів закінчити зборів на цьому.

— Воно ясне, але мені здається, товариші, що нам слід його обговорити.

Дем'ян Омелянович підтримав Роменову пропозицію, закликав товаришів обмінятися думками.

— То дай мені слово. Від ближчого столика одчахнувся Василь Сапіга. Вің протер цигарковий перегар сидих вусів, розгладив вузеньку борідку.

Довбня з Хихлею демонстративно підвелися над головами інших робітників і Сапіга це помітив.

— Багато говорить не випадає. Плян товариша Ромена правильний, а тільки надо його взяти як слід.

— Це ти візьмеш?—Василь Сапіга удав, що він не почув Довбневої репліки, продовжував,—ну провести його в цеху не легко буде. Несвідомість сильно напирас.

Терешко Довбня на вгамовувався. Помітивши, що Сапіга зневажив його першу репліку, він не одмовився кинути другу.

— Це ти свідомий? Ти?

— Довбня зробив кілька кроків між столиками, загрожуючи підвів криси брилика. Вся його постать пашіла гнівом протесту. Василь Сапіга неспокійно забігав очима. Підігнаний новим вигуком від Довбні, він мусив увірвати думку, якось скинути із себе хмару підозрінь, що її наганяв на нього Терешко Довбня.

— Я, звичайно. Якби ми менше кричали...

— Боїшся, супчик?

Василь Сапіга неспокійно крутнувся на місці. Якусь хвилину він не знав, що сказати Довбні, мовчав.

— А чого мені боятися.—Слова Сапігові були хисткі, невпевнені, неспіливі.—Маленький гріх був.

Але Терешко Довбня ніби тільки на це й чекав.

— Продавать цареві робітників—це маленький гріх?

— Я нікого не продав.

Василь Сапіга захвилювався, засіпав борідку, замахав руками, навіть скинув приплюснену кашкетку.—А раз про це вже і тут говорять, так я вимагаю, щоб негайно розслідували.—Сапіга вимовив ці слова дуже неспокійно. Хвилясті смуги жаху забили йому в очях, крутнули залю, кинули його думки до минулого.

— Ходив до директора?

— А в охранку?—Довбня, відчувши успіх наступу, підскочив аж до столу, та його заспокоїв Дем'ян Омелянович.

— Справу ми з'ясовуємо, товариші. Незабаром закінчимо.

Терешко Довбня одступився назад, наче заспокоївся.

Василь Сапіга пристояв, поки Дем'ян Омелянович закінчив інформацію і, низько похиливши голову, зійшов із кону.

— А по суті доповіді, товариші?

— Згода! Ромен правильно говорив.

— Ну, раз усі кажете, так, значить, правильно. Товаришу Вовк, ви хочете слово?

Максим Вовк положко кинувся. Довбневі репліки кинули його думки до батькової історії і, почувши своє прізвище, він не знав про що саме спитав його Дем'ян Омелянович. Обернувшись до старого, Максим Вовк закліпав віями.

— Слово хочеш?—Вовк крутнув заперечливо головою. Виступати й говорити про щось йому не вистачало сили внутрішньої рівноваги.

— А ти, Майко? А може ще хто, а ну, активісти!

— Я погоджуюсь з товаришем Роменом.

Майю підтримала абсолютна більшість.

— Товариш Ромен, будете ще говорити? Чи просто пропозиції?

Ромен одняв очі від Майї, став на край кону.

— Пропозиції мої ясні. Всі ж читали в „Ударних темпах“ про вирішення виробничої наради?

— Читали!

— Тоді я ставлю цей проєкт на голосування.

Дем'ян Омелянович запропонував зміряти резолюцію руками, і коли виявилось, що проти проголосували тільки Довбня з Хихлею, він закрив збори.

— До роботи, товариші,— гукнув старий, сходячи приступками вниз.

Робітники привітали його слова оплесками, загуркотіли стільцями, пегорнулися в двері.

Ромен миттю передав матеріяли Дем'янові Омеляновичу, а сам стрибнув із кону і швидко пішов до вікна, де сиділа Майя Сніжок. Заля німіла.

(Далі буде).

ТЕРЕНЬ МАСЕНКО

А Е Р О П О Р Т

(Із книги „Наша Азія“)

З А п'ять тисяч кілометрів, проти парку,
де кінчається города камінний брод, —
на будинкові намальовано хмарку
і літак і напис:

„Харків. Аеропорт“.

Образ краю рідного міражем
через вогненні пустелі ляже,
через океани сині і піски
він присунеться циклонами тоски.

Коли будять світанок гудки —
прокидаються з нами птиці.
Піднімаються літаки
понад щогли столиці.
Щогли змотують паруси,
вивертають їх клубами диму.
Слобожанські веселі ліси
парусами вкриваються тими.
З перевернутих сонячних чаш
Харків питиме зелені піну.
Там задихає Тракторний наш,
загримить корпусами Турбінний.
І не встигне ще сонце нове
навстіж груди широкі відкрити —
город мій попливе
у машинному теплому ритмі...
Тисячі кілометрів — ні хмарки.
Ночі, й дні, і місяці в огні.
Теплими дощами, Харків,
крізь пустелі дихаєш мені.
У тобі і холодно, і жарко,
й сам ти родиш хмари на груді,
командире мого краю, Харків,
батьку металевих городів...

Довго Віз небесами повзе.
Під бухарськими зорями не спиться..
Там із „Слова“ на ХТЗ
поспішає моя робітниця.
Бачу тихе і горде лице —
крізь блакитні моря світанку.
У механо-зборочний цех
поспішає моя Тетянка.
Пробиваючи спеки гряди,
од засніжених рік бавовни —
за тобою свій зір веду,
гордовитої радості повний.
З погорілих азійських степів,
що життя їм вертають узбеки —
я привіт посилаю тобі,
друже мій, дорогий і далекий.
Зеравшанської ночі шовк
розриваючи спраглим зором —
тебе і твоїх товаришок
вітаю з сотим мотором!
Промовляючи тепле „саям“,
я гукаю захоплено-дружно:
— Скрізь горить — де радянська земля —
ваших рук і думок напруження!

Низько зорі бухарські стоять
і під ними мені не спиться..
Поспішає Тетянка моя —
ХТЗ молода робітниця...

Образ краю рідного міражем
через вогненні пустелі ляже,
через океани сині і піски
він присунеться тривожний та близький.
За п'ять тисяч кілометрів, проти парку —
там кінчається города камінний брод...
Командире мого краю — Харків!
Мрій моїх аеропорт!

Вересень 1931 р.
м. Бухара

А. ШИЯН

М А Г І С Т Р А Л Я

Уривок з роману

Корольов один.

Знову його починає гнітити туга й самотність. Неприкааяним ходить він якийсь час по кімнаті, потім спиняється біля вікна, дивиться крізь шибки за околицю міста, де лягли вогкі спорожнілі поля, вкриті глибокими,ровами, що їх порозмивала тала вода, збігаючи до річки. Повновода, напоена мільярдами інфузорій, тече вона, як отрута в оцьому закутку. За товарною станцією видно міське кладовище. Жовті дерева обмиває навколо дощ. Ламаються в черешках листки, вкриваючи собою змокрілу землю.

Корольов не може забути Катюші. Не чути в кімнаті її голосу. Не гладить ніжна дитяча рука його неголене підборіддя. Ніхто тепер не виглядає Корольова, коли повертається він з роботи. У кімнаті немає з ким перекинутись словом і це створює неприємний настрій. Косим дощем вкривається вікно. Одноманітно падають по той бік шибки на залізне підвіконня водяні краплини. Голі й непорушні стоять на подвір'ї і за парканом садиби американські ясени.

„Чому така тоска?“

Ніколи досі не було в його житті таких переживань. Ніколи не шукав він заспокоєння своїм думкам у чарці.

Корольов підвівся на ноги, випадково побачив себе в дзеркалі й зупинився вражений. Неголене, схудле обличчя, неприродньо блискучі очі надавали якоїсь хоробливості. Часто опановувало Корольова почуття такої самотності, що він не знаходив собі спокою, і тоді особливо ятрили його розум спогади за доньку, що її дитячий сміх звик слухати батько. Сміх, що його тепер не чути, що його не може забути Корольов. Один, одірваний від колективу, від ударної заводсь ої бригади, що її інтересами й радіощами жив раніше, — тепер ливарник замкнувся в своїй кімнаті, ні до кого не ходить, нікого не приймає в себе. І ці чотири стіни давлять Корольова, породжують в його душі неспокій, тугу, роздвоєння, незнане досі почуття, що забирають його здоров'я, розхитують волю, штовхаючи до чарки.

„Треба перемогти в собі сором, — думає Корольов, — треба одверто про все розповісти товаришам і в колективній роботі бригади повернути собі втрачений спокій“.

Тоскно одному в цій кімнаті, бо все нагадує про те, що втрапив безповоротньо, назавжди. Думки про доньку змінювались думками за дружину. Чомусь пригадалася дівчина в кафе, що її двоє рима вдарив Корольов. Надовго запам'ятався той дитячий крик, що загасив одразу його дику звірячу злість. Часто Корольов згадує вагранцицю Марію Коханцеву. Це ж вона запросила його до своєї бригади. Робітниця й студентка вечірнього робітничого університету, вона не одну годину витратила, навчаючи Корольова мудрої математичної науки. Тоді ж зав'язалася у них міцна дружба.

Падають і б'ються об кровельне залізо підвіконня дощові краплини. Вирішує Корольов перемогти свій сором, поговорити з Марією, з товаришами, дати їм обіцянку працювати без прогулу. Вони мусять повірити. У них немає підстав сумніватись.

Думки Корольова обірвав пронизливий жіночий крик. Подвір'ям до паркану біжить Юлька, а за нею без шапки з гранітовим камнем у руках Раздорин. Корольов бачить, як, зупинившись, він сильно розмахнув рукою. Полетів гранітовий камінь. Гострим краєм торкнувся Юльчиної голови, зупинивши її відразу. Юлька повертається обличчям до Раздорина, простягає вперед руку, немов захистити себе хоче від нового удару, і враз тіло захиталось, зломилось у стані і на холодну, мокру землю, розкинувши руки, впала Юлька. Непорушно кілька секунд під дощем стоїть Раздорин з непокритою головою. Обох їх змочує дощ. Над обома нависло сіре обложне небо. Тихими кроками підходить Раздорин до Юльки, бере її за руки, але рука безвільно падає на землю. І тоді шведь повертається до будинку й, помітивши у вікні Корольова, кричить:

— За гармонь!.. Цілу ніч сидів — не полагодив. Не гармонь, душу мою вона розбила!..

Йде дощ. Стоять непорушно голі дерева. Вибігають на подвір'я мешканці. На мокрій землі лежить зблідла Юлька, а на скроні в неї запеклася кров'яна мітка від гострого кінця каменя.

— Рану їй зав'язати. Несіть води!

— Не води, якби йоду дістати!

— Вакличте швидко допомогу!.. Забив Раздорин Юльку Воронцову. — За що забив?

Раздорин стоїть мовчки. Сумними очима обводить пожильців, спокійно говорить:

— Гармонь мені Юлька поламала.. Гармонь мою, трьохрядку!..

— Так за це бити? Піди в міліцію заяви. А це що ж таке, серед білого дня розбоєм займаєшся?!

Коло Юльки лежить гранітовий камінь, підняв його Силантій, покрутив у руках і мовчки кинув через паркан у катунь. Влас Карамушка виніс йод і марлю, перев'язує Юльчину голову, а за його руками сліdkують усі. Виходить вкритий старим пальтом Зентель. Дивиться на Юльку, на Раздорина, повідомляє:

— Це вдруге вже випадок такий у нас. Жив колись тут камінь з села. Приїхала до нього в гості дружина, а він посварився,

пішов з двору, а потім п'яним забив її каменем. Отут у дворі, забив на смерть.

Падають дощові краплини, змочують суху Юльчину одежу.

— Не виживе, голову провалив.

— До лікарні б її.

— Хтось уже побіг по швидку допомогу! Тут недалеко аптека.

Понесли Юльку до її кімнати, і пішли всі слідом за нею. Посеред двору стоїть з похиленою головою Раздорин, стоїть під дощем.

— Ось тебе заберуть у міліцію, будеш знати, як жінчину бить, — кричить до нього якась жінка. Підвів на неї затуманені смутком очі. Жінка замовкла, а він пішов до свого підвалу й, охопивши руками гармонь, сидів тихий і насторожений, прислухуючись до всього, що робилося на подвір'ї

Автомобіль швидкої допомоги зупинився біля двору. Раздорин схопився на ноги, притиснув до себе гармонь. Блідий, схвильований пішов з підвалу. Знову збіглися пожильці до Юльчиної кімнати. Крізь білу марлю, що нею обмотав Карамушка Юльчину голову, просочувалася кров. Обличчя зовсім зблідло. Вона дивиться на присутніх, шукаючи когось серед них. До Юльки підійшов Раздорин.

— Я не хотів тебе так... — І, повернувшись до лікаря, сказав: — Як забирати будете, то й гармонь дозвольте з собою взяти.

Всі повернулися до Раздорина. Худі й довгі пальці його стисли розламану гармонь, немов хтось наважувався її в нього відібрати. Молодий лікар, оглянувши Раздорина, запитав:

— А ви хто такий? Ця жінка — дружина ваша?

Юлька помітивши шевця слабо посміхнулася. Задихаючись і перериваючи кожне слово, прохала:

— Я сама... Упала... Він не винний, його не займайте... Всі бачили, що я сама...

Серед присутніх вона шукала підтримки, але ніхто нічого не сказав. Юльку поклали на ноші, понесли до автомобілю з червоним хрестом. Ніхто не спростовував Юльчиних слів. Кімнату її замкнула Фрума Зентель, а ключ взяла собі.

— Повернеться з лікарні — все ціле буде, — говорила вона до сусідів, наче в когось був сумнів щодо чесності старої Зентель.

Юльку повезли швидко. За двором стояли сусіди, провожаючи очима автомобіль. Раздорин дивився теж, а коли сховалася машина за рогом вулиці, він, тримаючи під рукою гармонь, сказав:

— І Юльки нема й гармоні нема.

Поклав на плече йому руку Силантій й погрозивши кулаком, попередив:

— Гляди, Раздорин, займеш іще Юльку і тебе повезуть на такий машині.

Іде Силантій на роботу. За ним поспішає Карамушка. З інших дворів так само виходять робітники і їх одежу вкриває осінній дощ...

ВІКТОР ГУДИМ

Д Р У Ж Б А

Гр. Саченкові

КОНІ конали, ятрились рани
І засікались до крові копита.
Під обстрілом-тиском

вогнів партизанних

Бігла білих армія розбита!

Вже хогілось погріться нам —

Хотілося, щоб розвесніла глибінь.

І от під Царицином

Били білих ми,

Давали бій.

Я—кулеметчик. Підтикав шинелю,

І ленту хрестом... Христа мати! —

Крикнув Сеня:

І вперед! Застрелю,

Хто не зуміє острах зламати!

Ми, як дванадцять вітрів,

Рвонулися,

Стали на ноги —

І плазом пролазили серед бугрів,

І пальцями намащували дорогу.

Ніхто з нас очей не повернув назад,

Навіть тінь не одкотилась осторонь!

Ми підхопили на руки наказ,

Щоб ворога доконать

Кулею гострою.

Одчайдушним захватом піддавали сили,

Кожен, як чорт, ворогів чубив —

Засікалися кулемети, так палили.

Що вітер гуляв по чубі!

Лінія вогню стала, як толока,

Навіть грудки терлися в порох.

Ми облягали місто розлоге,

Врозтіч хитнувся тоді

Золотопогонний ворог.

Кулемет на плечі..
Одразу — гасать фугас.
Ми плазували у крові і сечі —
І враз:
Зелена запона —
Газ!

За вітром хлор стелився мілко.
Під чобітьми чоти
Зрушилось все, як трухлява сцена.
Ще не втрамбована дощем
Угнулася,

як лід,
могилка

Я провалився, одскочив убік.
— Сеня!

Засмерділа яма, як гнійний пухир,
І вишкірили щербаті зуби
Розтерзані, порубані трупи.
І мовив Сеня, мій командир,
І жилаву руку підкинув угору:
— Будьте ж ви прокляті, наймити Антанти!
Це ж наші брати!
Нічим не загоїти ран тих,
Ран жорстокого терору...

А я застряхав по горло,
Пірнав у трупах,
Провалювалася земля.
І думав, що скоро пригорне
Гостинна могила —
Смерть моя.

Закисну в смороді. Смерть не мине.
Голову, як яструби, — клюють кружала.
Голова в'яло схилилась, задрижала.
... Сеня тоді врятував мене.

Нас укривала одна шинеля,
Притулком була. —
Рілля і дуг.
Думав: Сеня найкращий друг.
А дружбу —

ніколи
під ноги не стелять.

Дружбу цю
З далеких доріг —
Я доніс
У будні.
І дружбу і дні незабутні
У серці своєму беріг.

І минуло в боях десятиріччя,
Лице мое змужніло —
Стало суворе...
— Сеня, твоє стомлене обличчя
Бачу я сьогодні
На партійних зборах.
— За що боролись?.. Будні грома
на варті!..
(Очі вкотились в бровасті нори).
— Сеня! Ти — зрадив!
... Зрадників — з партії!
Я без вагання
підняв
руку вгору.
В час, коли й вивих розхитує міць,
В час, коли ухил — одверта ворожість —
Зрадників треба нещадно громить.
Пильність партійну потроїть.

1932 р.

Т. СТЕПОВИК

Х Л О П О К

(Уривок з п'єси)

СЬОМИЙ ЕПІЗОД

(Пустеля. Далеко гори... Ідуть Мінос і Якша)

МІНОС. Гори та піски... Сипучі піски... Спека... Хоч би дощ...

ЯКША. Мінос... Куди ми йдемо... Мінос, чому так довго Коршобаїв не приходять...

МІНОС. Він нас залишив, Якша... Залишив без шляхів... Злякався пустелі... *(Нагинається)*. Якша, ми врятовані... Якша, подивися людська ступня. Дивися, Якша, до нас хтось іде... Іде людина... *(Гукає)*. Ей, чоловіче... Сюди... Сюди... Побачив...

ЯКША. Води хочу...

МІНОС. Швидко, Якша буде вода... Швидко дійдемо...

Плян віддамо... Зустрінуть нас, Якша... Почнуть будувати станцію...

(Входить Ідрис).

ЯКША. Чуєш, чоловіче. Доведи нас до НУХИ. Щедра буде нагорода...

ІДРИС. Я вас доведу. Ідрис добре знає пустелю... Як свій гострий кинджал, гострий і іржавий... А де ж ваш провідник?

МІНОС. Утік... Злякався...

ІДРИС. Чудний... Що ж його тут лякатись... Степ тихий. Вітер навіть не шурхне...

ЯКША. Пісок... Пісок... Ідрис, швидко Баше-Генюк...

(Ідрис палить і мовчить).

ЯКША. Ідрис, вода швидко...

(Ідрис мовчить).

ЯКША. А чи можна заснути?

ІДРИС. Небезпечно. Шакали. А вони страшні!.. Виють дико... Чути їхній стогін по всій Азії... Котиться з вітрами. *(Віє)*.

ЯКША. Чуєш, Мінос, знову зове... Хтось кличе...

МІНОС. Це Ідрис віє... Людина...

ІДРИС. Людина... Ха-ха... А хіба ти під череп лазив... Може, в Ідриса шакалом віє свідомість?..

ЯКША. Мінос, я хочу во... Вода високо буде падать?..

МІНОС. Заввишки сто метрів.. Збудуємо гідростанцію.. Поста-
вимо хлопчату фабрику... Чуеш, Ідрис, цей рівчак піде на по-
слуги до тебе... Тоді він не буде рівчак, а сто, двісті, ти-
сяча амперів.. Яка сила!.. Яка!.. Ідрисе, Якша дуже хворий.
Дістань води...

ІДРИС. Не знаю де вона тече... Ви ж знаєте... Ясва... Пийте ж...
(Грає на мандолі).

ЯКША. Чому сумне граєш, Ідрисе?

ІДРИС. Як би ж то на послуги мої, піску багато... Сумно на
серці в Ідриса... Кров'ю стікає серце Ідриса... Простір пустелі
Гура великий... Не обійти... Сонце встає з пісків і сідає в
піски... І от прийшли забрати теплу землю... Аллаха кривдити
прийшли...

МІНОС. Аллах!.. Та чи він існує?..

ІДРИС. Цить, невіре... Ти що хотів — Аллаха бачити?
А вітер, що дерево ламає — ти бачиш?.. Так і Аллах... Суд
чинить над нами, а ми його не побачимо...

МІНОС. Вже три дні, Ідрисе, гори залишили, три дні. Ми повинні
вже йти біля могили Мируса, а я її не бачу... Невже загу-
билися в пісках?.. Ідрисе, де ми?..

(Ідрис мовчить)

МІНОС. Ти ж славетний провідник, Ідрисе, знаєш... Виведи нас...

ІДРИС. Вивести з пісків? Завести в місто?... А потім... Візьмете
мене і машинами віддасте на страту... Ліквідуєте мене як кляс...
Я вас ще далі заведу...

МІНОС. Для чого?

ІДРИС. Для шакалів...

МІНОС. Ага!.. Так ти звір?.. Ти не Ідрис, а шакал!.. Так я тебе
ліквідую як клясу! Чуєш? Ліквідую!..

ІДРИС. (Сміється). Кажеш — ліквідую... Гадаєш — легко? Це то-
бі не в Райкомі. Це тут... В дикій пустелі. Тут диктатури не-
має... Боряться ідеї... Чого прийшов?.. Чого?..

МІНОС. Ти, значить, ашовець?.. Ворог радянської влади?..

ІДРИС. Ідрис — князь Аше-Генюк... Великий князь!.. Славетний
князь!.. Якого ви хочете, як барана, зарізати.. А він не ба-
ран — а шакал... Більше — лев з пустелі Сахари, а не князь
із Закавказзя Автономної Республіки...

(Якша підводиться і з протягнутими руками, хитким
кроком іде до екрана, на якому плеще вода, то
щезає, то знову з'являється)

ЯКША. От недалеко... Ще трохи... І води... Багато води! Чуєш,
Мінос, знову зове... Хто мене не пускає...

ІДРИС. Смерть тримає, а там — міраж пустелі Гура.

ЯКША. Міраж... Мінос, значить, вода десь є?.. Багато води..
(Падає).

МІНОС. Ти полежи, Якша, а я піду і принесу води... (Підходить
до Ідриса і підкачує рукав, протягує руку). На!..

ІДРИС. Що Мінос хоче?..

МІНОС. Ріж...

ІДРИС. Навіщо?

МІНОС. В руді є кров...

ІДРИС. Що ти, Мінос? Людська кров терпка і солона...

МІНОС. Але вихід... Де вихід?.. Він умре...

ІДРИС. *(Виймає пухир)*. Бачиш?

МІНОС. Вода.. Бери все.. Все бери..

ІДРИС. Плян!..

(Мінос відсахнувся)

ІДРИС. Гідростанції та каналів плян!..

МІНОС. Не дам!..

ЯКША. Що?.. Вода... Хе-Хел!.. В тебе вода?.. Чи тобі, чи мені!..

(Кидається на Ідриса). Боротьба. Якша вириває пухир і п'є воду).

ІДРИС. *(Виймає ніж)*. Та щоб князь вам життя дав!.. Не діждете! *(Кидається на Якшу і б'є кинджалом. Павза. Якша дивиться в одну точку)*.

ЯКША. *(Кидається до Міноса)*. Мінос, Мінос... Ти знаєш, хто мене кличе... Чуєш, Мінос, Республіка зове! *(Падає)*.

МІНОС. Якша, куди ти... Піски залишаєш... Прощай, Якша. *(До Ідриса)*. Чого радий? Що влучно попав? Плач, Ідрисе! Бо смерть іде... Чуєш, Комсомол іде по всій кулі...

ІДРИС. Хай ідуть... Хай співають... Але на свою землю не*пушу.. Все Закавказзя знає мудрого князя Ідриса. Він представник від узбеків... Він вийшов з міста Аше Генюк... З великого міста... А там, за горами Баше-Генюк, маленьке місто. Звідтіль прийшов ти... Чого прийшов? Знаю... Нас зробити слабими!.. Хочеш святу Ясву пустити на машини. А колеса будуть точити багнети!.. Машини силу в нас заберуть. Свята Ясва на землі нашій. Її нам потрібна, бо швидко прийде пан Гентри, тоді ми ашхабадів з русішами виженемо з Аше-Генюк в море з гострими скелями..

МІНОС. Досить, досить, кровожандний шакал!

ІДРИС. Хе-хе! Злякався!

МІНОС. Так!.. Злякався твоїх хижацьких намірів... Що ти хочеш? Історію змінити? Не я — так другий Мінос, а зробить це!..

ІДРИС. Це ви ламаєте історію... Наша велика чатла вмирає... Ви її хочете знищити... Про її походження знають Ашовці і Башовці... А Русішам не можна знати, бо з ними великий Ленін... Великий чадра... Але ти слухай, Мінос, за тими пісками жив князь Аша.. А за тими горами жив князь проклятий Баша... У Аші була дочка... Звали її Араїдзі... Князь Баша мав за честь гостювати у свого сусіди і ніччю викрав Араїдзі. Гнався за ним вітрами старий Аша. Степ великий. Пісків багато... Утомився Аша... І, вмираючи на руках моїх батьків, покликав їх до чатли. Різали наші жорстоко... Але ось прийшли люди, що зривали погони, і виводили людей з тюрми, прийшли ви... Чого ви прийшли з Русішами... Звідкі ті люди?..

МІНОС. Русіші і ми — брати... Вони прийшли з апаратами. З великими машинами, щоб подолати вітри, а їхня батьківщина велика... Їхні саклі великі... Їхні аули... *(Кіно: домни, мартени, колоспи)*. Їм потрібно залізо. Потрібний хлопок... Залізо не для зброї... Ні, Ідрисе. Ми збудуємо мільйони тракторів, вони будуть сіять, боронити... А ви жак і отруту степами сієте... Як ви люди, то хто тоді шакали? А як ви шакали, то чому язика не відріжете?.. Богові молитися... Як є Аллах, то чому він вас слухає? А як його немає, то кого ви слухаєте?..

ІДРИС. Незрозуміло... Спитай у сонця... Воно тобі нічого не скаже... Спитай у бистрих вітрів. Бистрі нічого не скажуть, а Ідрис скаже... Все, що живе — воно бореться... Шакал, коли має змогу, — людину їсть... А людина, як не має чого їсти, — шакала їсть... А вам ще клясової війни захотілося... Чуєш, пустеля? Димом покриється твій простір? Ідрис зупинить цю механіку... У вас все стане: стануть заводи, поїзди, пароплави... Республіка зупиниться і стане, як стоїть біля муру засуджений на смерть... Може і я за соціалізм, а ви ліквідувати хочете... Щож — піду сам в майбутнє...

МІНОС. Ідрис, ті люди звідкіля я прийшов — тебе далі не пустять... Далі підемо ми... Якші немає... Мене — хай не буде... Але комсомол є... Він буде... Ця армія Аше-Генюк і Баше-Генюк з'єднає... Узбеків з Ашхабадами братами зробить. А пустелю освітлить електрика... Цього вам не задушити... З цього не видушите біль...

ІДРИС. Видушимо... З каміння воду видушимо... Шакали загризуть тебе, кіндо, а вода буде тікти вільно... Ще будемо боротися... Грай, Ідрисе... Про гнів, про помсту... Грай Ідрисе... *(Ірає)*.

МІНОС. Пісок... Пісок... Там за горами ідуть ялдаші... Учора було першого... Здавали проекти каналів. У мене теж є плян... Тільки не проект, а плян справжніх каналів і разом гідростанції, яка буде крутити двигуни, а двигуни — машини. Мільйони вольтів, тисячі пудів натиску, тисячі тракторів, тисячі гектарів хлопка. Так, буде це... Так буде це... З'єднаються пустелі. Чуєш, чуєш Ідрисе, вже трактор виїхав, бачиш вже Ясва закута в бетон, тече на хлопок? Бачиш, он де ідуть машини. Вже Баше-Генюк і Аше-Генюк зробилися цілим, а ти, Ідрисе, умер, умер, затюканий гяурами, умер як пахло, як шакал... *(Падає)*

ІДРИС. Міраж пустелі Гура? Невже...

(Світлова павза)

Приходить...

(Світлова павза)

Смерть?..

Кінець 1 агітстанції

СМЕРТЕЛЬНИЙ ВИРОК НАД КАПІТАЛІЗМОМ

„Вчення Маркса всемогутнє, бо воно вірне. Воно повне і стройне, даючи людям судільний світогляд, непримирений з будь-якими забобонами, з будь-якою реакцією, з будь-яким захистом буржуазного гніту“.

(Ленін)

Шістдесят п'ять років тому вийшов в світ „Капітал“ К. Маркса. Шістдесят років тому міжнародній пролетаріят здобув в цьому найгеніальнішому творенні людської думки наукові основи своєї політики і тактики, незаміниму теоретичну зброю класової боротьби і соціалістичного будівництва.

„З тих пір як існують капіталісти і робітники, не з'явилася книги, яка б мала для робітників таке значення, як ця книга, — писав Енгельс в одній із своїх рецензій на перший том „Капіталу“.

Вже декілька поколінь змінилося з тих пір, відбулися колосальні зміни в історичній обстанові, але й досі цей вигвір, що обійшов увесь світ, лишається глибоко-правдивим, живим і злободенним, наче б написаний був не р. 1867, а лише вчора.

І сьогодні духом його живе і рухається увесь організований міжнародній пролетаріят, і зараз ця книга гостро потрібна пролетаріатові в його боротьбі, як залізний теоретичний арсенал міжнароднього революційного руху.

Нехай агенти буржуазно-поліцейської науки, криваві соціял-фашистські кати скажуть від безсилої люті, від жалюгідних спроб приховати від робітничих мас неминучість краху капіталізму, яку із залізною логікою довів Маркс в своєму геніальному творі, нехай лірники капіталізму, його дипломовані льокаї, „бандити пера“ ідуть фронтом проти „Капіталу“, — проте революційна теорія, яка насичує „Капітал“, все більше опановує мільйонні маси, надихає й озброює їх для останнього, вирішального бою із світовим капіталом за комунізм.

„Ми покладемо всіх зусиль на те, щоб скарги, які має „Капітал“, зробити досягненням всіх пригнічених і експропрійованих всього світу“, — писала скоро після виходу в світ „Капіталу“ газета німецької секції Інтернаціоналу. Пройшло кілька десятків років і Марксове вчення стало справжнім здобутком всього міжнароднього пролетаріату і пригноблених мас колоній, оволоділо десятками мільйонів сердець залізних саддатів світової революційної армії. Через що? Через те, що вчення Маркса є наукове обґрунтування неминучості краху капіталізму, неминучості переходу людства від капіталізму до комунізму через загострену класову боротьбу, через диктатуру пролетаріату.

„Капітал“ — це найгеніальніший твір, в якому науково вияснюється всесвітньо-історична роль пролетаріату, як будівника і творця соціалістичного суспільства, в якому подається величне наукове провозвіщення краху капіталістичної системи виробництва, геніальніший прогноз, заснований на найглибшому вивченні дійсності за допомогою революційної методу матеріалістичної діалектики:

„Росте маса злиднів і гніту, пригноблення, вироджування і експлуатації, але разом з тим росте і обурення робітничої класи, що безупинно збільшується, вишколюється, об'єднується і організовується самим механізмом капіталістичного

процесу виробництва. Монополія капіталу стає кайданами того способу виробництва, який разом з нею і завдячуючи їй досягнув розквіту. Централізація засобів виробництва і усупільнення праці досягають рівня, при якому вони стають несполучні з їхньою капіталістичною оболонкою. Остання розривається. Б'є час капіталістичної приватної власності. Експропріаторів експропріують“.

Так писав К. Маркс в „Капіталі“ р. 1867. Неминучість краха капіталізму та його революційного перетворення в соціалізм Маркс виводить саме з економічного закону руху буржуазного суспільства;

„Коли капіталістичний спосіб виробництва є історичний засіб для розвитку матеріальної виробничої сили і для утворення відповідного йому світового ринку, то він уявляє разом з тим постійне протиріччя між цією своєю історичною задачею і відповідними їй суспільними відношеннями виробництва“.

За капіталізмом протиріччя між розвитком виробничих сил і суспільними відносинами виробництва — постійне протиріччя. В період імперіялізму ці протиріччя різко загострюються, досягаючи виключної глибини і гостроти. Світовий капіталізм вступає в смугу найгострішої кризи. Виробничі сили все з більшою настирливістю бунтують проти капіталістичної системи. Пролетарська революція все найблаганіше стукає в двері капіталістичного світу. Криза викриває перед найширшими масами той факт, що капітал остаточно відіграв свою історичну роль, що імперіялізм — це капіталізм, що вмирає. Криза показує перед масами буржуазію як класу — паразита. Криза, підриваючи економічну базу опортунізму, звужує робітничу аристократію, як провідника буржуазного впливу на пролетаріят. Криза утворює нову основу для комуністичного руху, об'єднуючи робітничу класу під бойовими прапорами революційної теорії. Смерть капіталізму неминуча. Перемога комунізму безсумнівна. Але це далеко не автоматичний, не стихійний процес. Капіталізм гине під могутніми ударами пролетаріату, що переможно повстає. Пролетарська революція знищує капіталізм. Все колосальне значіння „Капіталу“ полягає саме в тому, що ця геніяльна праця з'ясовує всесвітньо-історичну роль пролетаріату, як могильника капіталізму, як творця нового соціалістичного суспільства. „Капітал“ — це могутнє проголошення ієднаної війни найманому рабству капіталізму, це крик великого пролетарського меч, скерований проти капіталізму. „Капітал“ вчить мільйони пролетарів всього світу, як покінчити з найманним рабством.

„Капітал“ — страшна своєю захоплюючою силою перспектива на величнійшу революцію світової історії — революцію пролетаріату, що повинна здійснити умови, коли люди зможуть „цілком свідомо самі творити свою історію“.

„Я сподівався для нашої партії добитися наукової перемоги“, — писав Маркс в листі до Вайдемайєра, бо саме Маркс геніяльно викриває в своїх економічних роботах, в своєму „Капіталі“ всі форми антагонізму і визискування, щоб допомогти пролетаріатові скинути ланцюги рабства.

„Капітал“ — це науково обґрунтований смертельний вирок над капіталізмом. „Капітал“ — це неперевершений зразок матеріалістичної діалектики, вивчаючи який всі покоління матимуть невичерпане джерело умінь володіти методом Маркса, співзвужно науковою методою діалектичного матеріалізму.

„Діалектика навіває буржуазії та її доктринерам — ідеологам лише заїсть і жах, бо вона в позитивне розуміння існуючого вкладає в той же час розуміння його заперечення, його неминучої загибелі, кожному здійснену форму розкладає в рух, а значить, також і з її мініливої сторони, бо вона ні перед чим не прихилиється, і самим еством своїм критична і революційна“.

Так каже К. Маркс в передмові до „Капіталу“. Найбільші події сучасної нам світової історії, утворення радянської системи, перемога диктатури пролетаріату і могутній розвиток соціалістичного будівництва в СРСР. взагалі не могли б відбутися і відбуватися, коли б не було більшовицької партії, озброєної марксистською теорією, матеріалістичною діалектикою, яка знайшла такий блискучий виклад в „Капіталі“. „Марксизм — мінус діалектика — це марксизм мінус революція“, — підкреслював т. Покровський. „Капітал“ — весь насичений матеріалі-

стичною діалектикою, а це означає, що кожен рядок цього твору кличе до революції, до повалення гнобительного ладу, до комунізму. Через те і зараз ні одного слова не можна вилучити з цього багатющого арсеналу пролетарських барикад, через це і зараз, не зважаючи на десятки років, твір цей дине подум'ям пролетарської революції, через те і зараз у всіх капіталістичних країнах звучить він як могутня бойова сурма пролетарських батальйонів.

„Не може бути сумніву в тому, що „Капітал“ був би ще більш науковою безсторонньою працею, коли б автор його сполучав зі своїм генієм, зі своєю ґрунтовністю, зі своєю любов'ю до істини — прекрасну властивість перебування вище від всіляких класових протиривств“, — писав жалюгідний зрадник марксизму К. Каутський, намагаючись обезцінити основне у Марксовому вченні — вчення про непримиренну класову боротьбу між буржуазією і пролетаріатом, що веде до громадянської війни і пролетарської революції, підмінивши його на вульгарно-буржуазну патяканину про „взаємодіяння“ „співробітних класів“, щоб разом з льюкаським „Форвертсом“ заявити: „Соціально-демократія не може за ради робітників вчинити з капіталістичною економікою так, як це робить з нею більшовізм Радянському Союзу, а повинна навіть піклуватися про піднесення продуктивності в рямцях капіталістичного ладу“.

Маркс говорив про цілковиту протилежність інтересів пролетаріату і буржуазії, а Каутський і його соціально-фашистські побратими проповідують, що існує „певна гармонія між пролетарськими і капіталістичними інтересами“.

Маркс вчив, що пролетаріат від руйнування капіталізму „нічого не може загубити, крім своїх кайданів“, а соціально-фашизм, повний звирячої ненависти до марксизму взагалі, до „Капіталу“ зокрема, особливо проповідує пролетаріатові необхідність захистити капіталізм.

„Капітал“ Маркса всім змістом своїм, кожним рядком, кожним словом бореться і сьогодні за комунізм, з огидою та призирством відкидає геть Каутських, Реннерів, Нефтолі, всіх холопів капіталізму, котрі повторюють проти революційного пролетаріату та його вождів всю ту брехню, якою їх попередники обливали самого Маркса, коли він жив і писав свій великий твір.

Незрівняна ідейна зброя для революційного пролетаріату „Капітал“ лишається гранітним муром теорії Маркса, який не під силу гнилим зубам буржуазних економістів, опортуністів, ренегатів марксизму, що даремно протягом десятиліть намагалися і намагаються в своїх бездарних, нікчемних „працях спростувати“, „розробити“ „Капітал“, зфалшувати науку Маркса, не гребуючи навіть жульницькими підробками, щоб пригасити вогонь революційної діалектики, щоб витравити живу душу марксизму — науку про пролетарську диктатуру.

„Капітал“ — весь насичений глибокою вірою у визвольну роль пролетаріату „Те розуміння, — писав Маркс, — котре „Капітал“ швидко знайшов в широких колах робітничої класи Німеччини, з'являється найкращою нагородою за мою працю, бо саме „історична місія пролетаріату — здійснити переворот в капіталістичному способі виробництва і остаточно знищити класи“. Саме для нього, для революційного пролетаріату, ціною всього свого життя, в героїчній нестванній праці виковавав Маркс незрівняну ідейну зброю. І Маркс не помилився. Могутньо вирости штурмові колони бійців за соціалізм. Революційний залізний потік прориває всі загати капіталістичного світу. Сейсмограф країн капіталу кожен день реєструє підземні поштовхи революційної боротьби, що все зростає. Барометр — на бурю. Капіталістичний світ намагається відгородитися від революції колючими загородами шибениць. Домни гаснуть в країнах капіталу, — підіймаються шибениці. Тінь шибениць вкрила буржуазні держави Економічна криза звисає смертельним морком безробіття, злиднів, голоду, над робітничими кварталами і селами. Жовтнева революція, роки соціалістичного будівництва дали вичерпну відповідь на питання про правдивість прогнозу „Капітала“. Вони показали, на що здатна єдина до кінця революційна класа — пролетаріат, очолений левінською партією; розв'язана найважча задача революції, задача переробки дрібно-товарового селянського господарства на соціалістичний лад і колгоспний лад переміг; Радянський союз остаточно ствердився на новому соціалістичному шляху. Жовтень відкрив нову епоху в житті людства. Ради стали могильниками буржуазного парламентаризму і буржуазної демократії. Наші успіхи — перемога марксо-левінської теорії, — показують пролетарям капіталістичних країн шлях до світового Жовтня. База світової про-

летарської революції поширилася. Братські компартії, озброєні наукою Маркса-Леніна, стоючи на позиціях революційної діалектики, „Капіталу“, вчучись на досвіді нашої революції, завойовують маси, виховують кадри, готуючись до вирішального штурму капіталізму. Близька епоха остаточного визволення людства від гніту експлоатації.

Революційна наука Маркса-Леніна-Сталіна—вогонь діалектики „Капіталу“—все глибше проходить в мільйонні маси трудящих. Революційний ентузіазм, класове чуття, більшовицька палкість, гаряча віра в перемогу зміцнюються, збільшується глибоким знанням того, що весь хід розвитку історії людського суспільства за нас, за нашу класову правду.

„Ми мали безмежну кількість прикладів і випадків — розповідав на XVI з'їзді партії т. Блюхер про Далеко-східню армію, — коли позапартійні червоноармійці, селяни і робітники перед боєм підходили до політрука і казали: товаришу політруку, чи товаришу командире, йдучи в бій, я буду чесно захищати завойовання Жовтневої революції, і коли мене уб'ють, то я, не будучи партійцем, прошу вважати мене за партійця, що вмирає за справу робітничої класи“.

Хіба це не є перемога марксо-ленінської теорії, хіба це не є блискучий триюмф бойового „Капіталу“.

А коли XVII партійна конференція поставила перед робітничою класою і трудящими масами Радянського союзу як практичне, безпосереднє завдання в другій п'ятирічці збудувати позакласове соціалістичне суспільство, чим відкривається нова епоха світової історії, — хіба це не є блискуче підтвердження правоти і дівости марксистсько-ленінської діалектики.

А хіба, коли англійські робітники й індійські селяни, трудящі Франції й пригнічені Мароко, японські пролетарі й китайські кулі заявляють, що шибениці світової контрреволюції, не бар'єр для революції, стійко, мужньо і спокійно, не піддаючись на провокацію, шикуються в бойові колони під розгорнуті більшовицькі прапори для останнього вирішального бою, — хіба це не є перемога залізної революційної логіки „Капіталу“, не блискучий триюмф Марксового прогнозу. — Немає сильнішої вибухової речовини, що так могутньо розхитувала б підвалини світового капіталізму, — як революційна діалектика „Капіталу“. Важкий шлях пролетарських революцій, складні наші завдання, складна обставина сучасного стану боротьби за світову пролетарську революцію. Лише той, хто гаразд озброєний революційною теорією Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна, лише той спроможний буде зробити правильні висновки, не вдасться в паніку, не буде шарахатися ні вправо, ні в ліво.

Великі завдання нашої революційної практики ставлять зараз особливо гостро питання про оволодіння марксистсько-ленінською теорією, про озброєння діалектикою „Капіталу“, методом Маркса Енгельса, Леніна-Сталіна. Опанувати революційну теорію пролетаріату можна лише на основі вивчення справжніх праць Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна, на основі повсякденної участі в практиці соціалістичного будівництва, на основі викривання й розгрому класового ворога та його агентури, на основі боротьби за виконання промфінплану, за організаційно-господарче зміцнення колгоспів, на основі активної боротьби за лінію партії на два фронти, проти опортуністів усіх гатунків і рангів, проти ворожих пролетаріатові теорій, впливів, поглядів. Маркс, прагнучи над „Капіталом“ критично опрацював все, що було до нього створено в галузі суспільних наук найкращими представниками людської думки, спирався на міцний фундамент людських знань, завойованих за капіталізму, перевіряючи все це на робітничому рухові.

Енгельс в статті про Маркса, видрукованій р. 1869 в берлінській газеті „Die Zukunft“, відзначає залізну працездатність і настирливість в роботі Маркса над „Капіталом“, уперту роботу дбайливого, всебічного наукового дослідження, в наслідок чого „не лишилося ні одної книги, що стосувалася б до предмету, книги, котрої він не прочитав би, ні одного заперечення, котрого він би не розібрав, поки він не переконався б цілком, що кожне питання вечерпано повністю“. Цій невстанній, упертій праці над вичерпаним дослідженням речі, що єдино забезпечує „вільний рух в матеріалі“, — треба і треба нам вчити я.

Ніхто інший, як саме Маркс всією колосальною роботою своєю підкреслив саме ту думку, що діалектика є „правдиве відображення вічного розвитку світу“, що виходить із засад діалектики в досліді — це значить глибоко і вперто вивчати

відповідне коло явищ в їх розвиткові, протиріччях, зв'язках у всій їхній багатогранності. „Не раз Маркс, — каже т. Стедький, зі всією силою запалу обрушувався на тих, хто вивчення живого життя, класової боротьби у всіх її формах і виявлення підмінював фокусництвом зі всілякими загальними положеннями і формулами, з абстрактними законами, підганяючи до них живу дійсність. Його саркастичні зауваження цілком зберігають свою силу і тепер проти тих, хто, заявляючи діалектику, прикриває своє „неудтво“ та лінощі думки“ тріскучими фразами, пережовуванням загальних положень про діалектику, ні на крок не посуваючись (а іноді й не бажаючи навіть посуватись) в оволодінні конкретним знанням“.

„Капітал“ Маркса — це з'єднання найглибшого вивчення окремих фактів, і окремих деталей з охопленням всього складного процесу в цілому, підтвердження й перевірка відкритих законів історичної практики, найповніше вивчення історії науки, колосальна праця маси фактичного матеріалу з економіки капіталістичних країн та їх історії. Ось на основі якої велетенської праці виникла геніяльна будівля „Капіталу“. Кожний розділ цієї книги дихає найглибшим призириством до всіх тих, хто пробує з розбігу „з одного вдару“, одними діалектичними формулами зробити все.

„Перед нами, — казав т. Сталін на VIII з'їзді ВЛКСМ, — стоїть фортеця. Навивається ця фортеця наукою, з її численними галузями ліній. Цю фортецю ми повинні взяти за всяку ціну. Цю фортецю повинна взяти молодь, якщо вона хоче бути будівником нового життя, якщо вона хоче стати справжньою зміною старої гвардії. Ми не можемо тепер обмежитись виробленням комуністичних кадрів взагалі, більшовицьких кадрів взагалі, що вміють базікати про все потроху. Дилетанство і всезнайство — тепер кайдани для нас. Нам потрібні тепер більшовики, фахівці з металу, з текстилю, з палива, з хемії, з сільського господарства, з транспорту, з торгівлі, з бухгалтерії тощо. Нам потрібні тепер цілі групи, сотні й тисячі нових кадрів з більшовиків, що можуть бути хазяїнами справи в найрізноманітніших галузях знання. Без цього нема чого й говорити про швидкий темп соціалістичного будівництва нашої країни. Без цього нема чого й говорити про те, що ми зуміємо наздогнати й випередити передові капіталістичні країни.

Опанувати науку, вивувати нові кадри більшовиків-фахівців з усіх галузей знань, вчитись, вчитись, вчитись акнайвпертіше — таке тепер завдання“. Так ставить питання вождь партії, великий продовжувач справи Маркса-Енгельса-Леніна, так ставить питання партія. Повести молодь на штурм висот науки й техніки, на опанування науки й техніки виробництва — ось куди треба скерувати увагу. Тільки на основі знання конкретного, фактичного матеріалу, на основі глибокого оволодіння матеріалом своєї науки, на основі ретельнішої критичної переробки всього накопиченого матеріалу даної науки, знання історії й розуміння її специфіки — можна застосувати марксистсько-ленінський метод, метод „Капіталу“, необхідну для успіху й перемог боротьби пролетаріату та побудови соціалізму. Тільки це підвищить нашу боєспроможність, тільки на глибокому вивченні дійсності за допомогою революційної методи матеріалістичної діалектики ми зможемо робити науковий прогноз, висвітлювати соціалістичне будівництво революційною перспективою. Тільки озброївши кожного партійця, кожного комсомольця правильним розумінням особливостей і завдань сучасного етапу боротьби, ми зможемо стати на чолі мас для успішного керівництва ними в боротьбі за остаточне подолання капіталізму. Ця робота, — каже т. Постишев — повинна проходити під знаком вивування стійких більшовиків, які б орієнтувалися в сучасній обстанові соціалістичного будівництва, засвоїли багате історичне минуле нашої партії, засвоїли б досвід боротьби партії на два фронти, уяснили б собі зв'язок нашої соціалістичної будівлі з боротьбою світового пролетаріату, здібних за нових умов стати на чолі і повести за собою маси на боротьбу за скорішу ліквідацію нашої техніки — економічної відсталості, за виконання наших всесвітньо-історичних завдань, за цілковиту перемогу соціалізму“.

Марксизм не догма, а керівництво до революційної дії. З високо піднесеним прапором марксистсько-ленінського інтернаціоналізму, прапором світової пролетарської революції пролетарі і пригноблені народи всього світу за проводом комуністичного інтернаціоналу — бойового штабу світової комуністичної революції — йдуть вперед до нових перемог.

„Б'є час капіталістичної приватної власності. Експропріаторів експропріюють“

ВСІ КОМСОМОЛЬСЬКІ ТА КУЛЬТОСВІТНІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ЛІТЕРАТУРНІ ГУРТКИ,
РОБІТНИЧІ КЛЮБИ, ШКОЛИ, ВИШ'І, БІБЛІОТЕКИ, ЧИТАЛЬНІ,

**ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
Ч И Т А Й Т Е
П О Ш И Р Ю Й Т Е !**

МОЛОДНЯК

ОРГАН ЦК ЛКСМУ
РІК ВИДАННЯ
Ш О С Т И Й

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

МОЛОДНЯК містить актуальні ґрунтовні статті з питань національної політики партії, культурної революції і роботи комсомолу. Широко висвітлює в статтях, нарисах, хроніці досвід роботи комсомолу на всіх фронтах соціалістичного будівництва та на фронті культурної революції

МОЛОДНЯК повно висвітлює процес розвитку радянської літератури на Україні, друкує твори комсомольських письменників, робітників-ударників закликаних до літератури, розгортає огляд комсомольської літератури, борючись за створення Магнетобудів літератури. Містить твори видатних українських поетів, письменників, драматургів, критиків та революційних письменників Заходу і Сходу. На сторінках „МОЛОДНЯКА“ висвітлюється участь комсомолу України в галузі суміжних мистецтв (образотворчого фронту, театру, музики та кіно. У „МОЛОДНЯКУ“ — великий розділ бібліографії та хроніки

ДО ВІДОМА АВТОРІВ:

Рукописи до редакції треба надсилати переддруковані на машинці на одному боці аркуша. На рукописові обов'язково ставити справжнє прізвище автора і точну домашню адресу. В рецензіях на книжки, крім назви й автора, треба зазначати видавництво, тираж, кількість сторінок, ціну, рік видання. Не прийняті до друку рукописи, менші як на половину друкованого аркуша, а також рукописи, ухвалені до друку, — редакція не повертає

ПЕРЕДПЛАТА

На рік . . . 4 крб. — коп.
На 6 місяців . 2 крб. — коп.
На 3 міс. . . 1 крб. 20 коп.
Ціна окремого номера 50 коп.

ВСЮ ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄ ВИКЛЮЧНО ПОШТА
АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: Харків, 21, ПУШКІНСЬКА, 46. „Молодія“ Телеф. 57-28

